

Zenon SZMIDTKE

Znaczenie przemysłu węglowego dla podziału obszaru plebiscytowego Górnego Śląska

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej, w latach 1919–1922, regularny dopływ pieniędzy i materiałów w ramach odszkodowań był niezbędny do szybkiej odbudowy gospodarki francuskiej, zwłaszcza zniszczonych działaniami wojennymi północnych okręgów Francji. Zdecydowane egzekwowanie klauzul traktatu wersalskiego mówiących o reparacjach spełniłoby również powszechne w społeczeństwie francuskim w czasie pierwszej wojny światowej oczekiwanie, wyrażające się w haśle: Niemiec zapłaci¹. Analiza stosunku potencjału ekonomiczno-gospodarczego oraz rezerw ludnościowych Francji i Niemiec prowadziła francuskich polityków do wniosku, że mimo wojennej klęski Rzesza Niemiecka jest zdolna do stosunkowo szybkiej odbudowy swej potęgi militarnej i do ponownego zagrożenia bezpieczeństwu Francji. Miało temu zapobiec konsekwentne egzekwowanie wszystkich postanowień traktatu wersalskiego, co mogło osłabić Rzeszę. Innym sposobem na zapewnienie Francji bezpieczeństwa miało być stworzenie w środkowo-wschodniej części Europy obozu państw sprzymierzonych z Francją, w razie potrzeby zdolnych do wywierania presji militarnej na Niemcy od wschodu². W 1919 r. liczba ludności Niemiec przewyższała o 20 mln liczbę ludności Francji, a dokonane obliczenia wskazywały, że na odrobienie strat ludzkich spowodowanych pierwszą wojną światową Niemcom wystarczy 12 lat, podczas

1 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw zachodnioeuropejskich do problemów Górnego Śląska w latach 1918–1939*, Warszawa – Kraków 1978, s. 33; J. Przewłocki, *Międzynarodowa Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku w latach 1920–1922*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 30. W latach 1917–1920 francuskim ministrem skarbu był Louis Lucien Klotz, deputowany partii radykałów w okresie 1896–1925, *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku. Dokumenty i materiały*, t. 3, red. R. Bierzanek, J. Kukułka, Warszawa 1968, s. 365. Już w trakcie pierwszej wojny światowej, przed rozejmem z Niemcami, Klotz stwierdził: „Jeżeli wygramy wojnę, podejmuję się związać koniec z końcem, choć się wydają dalekie jeden od drugiego. Każę Niemcom zapłacić cały koszt wojny”, E. J. Dillon, *Konferencja Pokojowa w Paryżu 1919*, Warszawa 1921, s. 289.

2 J. Przewłocki, *Międzynarodowa Komisja...*, s. 30.

gdy Francja będzie potrzebowała 66 lat³. Straty materialne Francji w wyniku wojny sięgały około 25% majątku narodowego⁴. Niemcy zachowały po pierwszej wojnie światowej liczący się potencjał wytwórczy i były zadłużone głównie u własnych obywateli we własnej walucie, przez co, paradoksalnie, ich sytuacja finansowa była lepsza niż państw Ententy zadłużonych w Stanach Zjednoczonych⁵. Deprecjacja marki niemieckiej i trudna sytuacja surowcowa Niemiec stawały jednak pod znakiem zapytania zarówno wysokość kwoty reparacji, możliwą do uzyskania, jak i sposób spłaty reparacji. Wartość marki w stosunku do dolara w połowie 1919 r. wynosiła mniej niż 1/3 wartości parytetowej, podczas gdy ceny surowców w dolarach wzrosły o 2¼ w stosunku do poziomu przedwojennego, co oznaczało siedmiokrotnie wyższy niż przed wojną koszt importowanych surowców w sytuacji niemal całkowitego braku krajowych zapasów surowców⁶.

Wielki przemysł francuski swą szansę widział w zbliżeniu ekonomicznym z Niemcami, co stanowiło dla Polski niebezpieczeństwo zarówno gospodarcze, jak i polityczne. Nawet reprezentujący nacjonalistów Raymond Poincaré dopuszczał możliwość współpracy ekonomicznej francusko-niemieckiej, „[...] gdyby stanowiła ona «sposób spłacania» odszkodowań i gdyby Niemcy dotrzymały zobowiązań traktatowych”⁷. Niemieccy ekonomiści i politycy wiązali kwestię państwowej przynależności Górnego Śląska z problemem reparacji dowodząc, że bez tej bogatej prowincji, której produkcja przemysłowa w czasie pierwszej wojny światowej stanowiła niemal 1/3 produkcji całej Rzeszy, Niemcy nie będą w stanie wywiązać się z nałożonych na nie zobowiązań finansowych. Mimo obalenia podstaw tej argumentacji przez stronę polską, znajdowała ona posłuch u Anglików⁸.

Kiedy w trakcie konferencji pokojowej w Paryżu premier Wielkiej Brytanii Dawid Lloyd George wnosił sprawę Górnego Śląska na forum Rady Najwyższej, premier Francji Georges Clemenceau musiał ścierać się głównie z prezydentem Stanów Zjednoczonych Ameryki Woodrowem Wilsonem o warunki odszkodowań niemieckich, ważne dla francuskich kieszeni. Wobec tego, że odszkodowania były również istotne dla Anglii, Clemenceau liczył na jej pomoc przeciw mniej zainteresowanej Ameryce⁹. Profesor James Headlam-Morley, rzeczoznawca brytyjski do spraw niemieckich w trakcie konferencji pokojowej, tak opisywał w 1921 r. problemy górnośląskie z roku 1919: „Jednocześnie toczyła się zażarta walka w łonie Rady Czterech w sprawie odszkodowań. Odszkodowania były dla Francji ważniejsze niż Górny Śląsk. Clemenceau ustąpił w tym drugim punkcie uważając, że przez to uzyska łatwiej poparcie brytyjskie przeciw stanowisku Prezydenta w tamtej sprawie, a ostatecznie

3 Z. Wroniak, *Niemcy w polityce Francji w latach 1919–1930*, [w:] *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939*, t. 1: Era Stresemanna, red. S. Sierpowski, Poznań 1990, s. 309–310.

4 J. Kukułka, *Francja a Polska po traktacie wersalskim (1919–1922)*, Warszawa 1970, s. 17.

5 W. Morawski, *Gospodarka w latach dwudziestych*, [w:] *Powszechna historia gospodarcza 1918–1991*, red. W. Morawski, Warszawa 1994, s. 57; Z. Grodek, *Przemiany strukturalne i cywilizacyjne w gospodarce światowej w latach 1918–1939*, [w:] *Powszechna historia gospodarcza...*, s. 38.

6 1919 czerwiec 4, Paryż – Sprawozdanie Komitetu Ekonomistów powołanego przez Szefów Czterech Mocarstw dotyczące sytuacji gospodarczej w Europie, [w:] *Sprawy polskie...*, t. 3, dok. nr 43, s. 110–117.

7 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 263.

8 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 20, 22.

9 T. Piszczkowski, *Anglia a Polska 1914–1939 w świetle dokumentów brytyjskich*, Londyn 1975, s. 106.

będzie możliwe osiągnięcie przez Polskę Górnego Śląska pomimo plebiscytu¹⁰. Narzucenie plebiscytu na Górnym Śląsku było dziełem Lloyda George'a z poparciem rządu brytyjskiego i większości premierów brytyjskich dominiów¹¹. Francja i Wielka Brytania zażądały, by Niemcy zapłaciły zarówno za straty materialne ludności cywilnej (reparacje właściwe), jak i zwróciły wszystkie koszty I wojny światowej poniesione przez rządy aliantów (odszkodowanie). Prezydent Wilson, w imieniu Stanów Zjednoczonych, nie zgłosił żadnych roszczeń wobec Niemiec i usiłował przekonać inne kraje do zajęcia przez nie analogicznego stanowiska, obstając jednocześnie przy spłacie przez aliantów pożyczek zaciągniętych przez nich podczas wojny u amerykańskiego rządu. Francja upierała się przy żądaniu reparacji i chciała, by Stany Zjednoczone umorzyły jej długi. Lloyd George sugerował umorzenie tak długów, jak i reparacji, ale Amerykanie konsekwentnie odmawiali uznania związku między tymi sprawami¹². W końcu zawarto kompromis, nakazując Niemcom „[...] zapłacenie takiej sumy, jaką zdaniem aliantów można było od nich wy dostać, ale uwzględnwszy stanowisko Wilsona, zgodzono się nazwać całą tę sumę «reparacjami»¹³. Już w sierpniu 1919 r. Niemcy zaczęły spłaty reparacji w gotówce i w naturze (węgiel, chemikalia i inne towary) na poczet ostatecznej sumy, którą miała ustalić Komisja Reparacyjna¹⁴. Zważywszy na bezowocność prób polubownych uzgodnień z Niemcami, w końcu kwietnia 1921 r. Komisja Reparacyjna jednostronnie określiła ogólną sumę reparacji należnych od Niemiec na 132 mld marek w złocie (około 33 mld dolarów), co równało się ponad dwukrotnej wysokości niemieckiego dochodu narodowego; roczna rata spłat stanowiła około 7% wartości tegoż rocznego dochodu (londyński terminarz płatności)¹⁵.

Polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii po pierwszej wojnie światowej, „[...] podobnie zresztą jak i wcześniej, za swój podstawowy cel uznawała utrzymanie integralności imperium i oczywiście własne bezpieczeństwo. Służyć temu miały trzy elementarne zasady: utrwalenia panowania na morzu, obrona imperium poprzez zabezpieczenie linii komunikacyjnych z całym jego terytorium oraz zachowanie równowagi sił w Europie. Zasada «balance of power», sprowadzając się do równoważenia wpływów najsilniejszego państwa

10 Tamże.

11 Tamże; J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 21–22.

12 R. Cameron, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Warszawa 1996, s. 378–379.

13 R. Cameron, *Historia gospodarcza...*, s. 379.

14 Tamże.

15 Tamże; R. Poidevin, J. Bariéty, *Les relations franco-allemandes 1815–1975*, Paris 1977, s. 248; D. Stevenson, *Stosunki międzynarodowe*, [w:] *Zarys historii Europy. XX wiek (1900–1945)*, red. J. Jackson, Warszawa 2004, s. 48. Współcześnie, historyk brytyjski, prof. David Stevenson, ocenia, że były to sumy niebagatelne, ale zdecydowanie nie przekraczające możliwości płatniczych Niemiec. Problem polegał na tym, że Niemcy płacić ich nie chciały, nie uznając swojej wyłącznej odpowiedzialności za wywołanie wojny (art. 231 traktatu wersalskiego), D. Stevenson, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 48. Dnia 20 III 1920 r. alianci przyjęli rozwiązanie tymczasowe: Niemcy z tytułu reparacji wpłacą 20 mld marek w złocie przed 1 V 1921 r. a Komisja Reparacyjna ustali przed tym terminem ostateczną wysokość reparacji. W wyniku konsultacji z Niemcami przeprowadzonych podczas konferencji w Spa od 5 VII 1920 r. do 16 VII 1920 r., w końcu 1920 r. zostało zapłaconych 8 mld marek w złocie. Określona przez Komisję Reparacyjną w końcu kwietnia 1921 r. na 132 mld marek w złocie ogólna suma reparacji należnych od Niemiec zawierała w sobie 120 mld marek w złocie do zapłaconych w ciągu 40 lat od 1922 r. oraz 12 mld marek w złocie jeszcze nie zapłaconych przed 1 V 1921 r., J. de Launay, *Wielkie spory współczesności 1914–1945*, Kraków 1978, s. 102–103.

w Europie, obowiązywała również podczas tworzenia ładu wersalskiego. W niej też szukać należy źródeł brytyjskiej polityki wobec Niemiec, będącej funkcją nastawienia Wielkiej Brytanii wobec Francji, wyrastającej w przekonaniu Londynu na hegemonia europejskiego”¹⁶.

Kontakty pomiędzy francuskimi a niemieckimi kołami gospodarczymi zainicjował Charles Laurent¹⁷, który już 1 VII 1920 r. oświadczył prezydentowi Niemiec Friedrichowi Ebertowi, że Francja opowiada się za współpracą ekonomiczną i odbudową Niemiec¹⁸. Na międzynarodowej konferencji w Spa w dniach 5 VII 1920 – 16 VII 1920, delegacja niemiecka wiązała kwestię węglową z reparacyjną, dążąc do tego, by Niemcom pozwolono na mniejsze dostawy węgla lub oddano zasoby Górnego Śląska¹⁹. Pod groźbą francusko-angielskiej okupacji Zagłębia Ruhry, Niemcy podpisały w Spa protokół węglowy, w którym zobowiązały się, że w okresie sześciu miesięcy, od sierpnia 1920 r. do lutego 1921 r., będą dostarczać Francji 2 mln ton węgla miesięcznie²⁰. Na podstawie tego protokołu ustanowiono również w Berlinie z ramienia Komisji Reparacyjnej kontrolę rozdziału węgla²¹. Zasadniczym celem rządu francuskiego na konferencji w Spa było to, by zmusić Niemcy do dostarczania węgla należnego tytułem reparacji, co miało być osiągnięte przez francuską kontrolę nad częścią zaopatrywania w węgiel Niemiec. Obawy Francji o systematyczność dostaw węgla z Niemiec sprawiły, że równoległe do projektu uzyskania własności francusko-polskiej przedsiębiorstw niemieckich Górnego Śląska Francuzi dążyli do bezpośredniego porozumienia z górnośląskimi posiadaczami. W zamian za zaoferowanie grupom francuskim partycypacji na bardzo korzystnych warunkach przyrzekli górnośląskim posiadaczom wynegocjowanie z Polską, że nie skorzysta ona z prawa likwidacji prywatnych przedsiębiorstw niemieckich. Projekt ten narodził się podczas konferencji w Spa.

Generał Henri Louis Le Rond, przewodniczący Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku²², został zobowiązany przez francuskie Ministerstwa:

-
- 16 M. Baumgart, *Niemcy w polityce brytyjskiej (1923–1926)*, [w:] *Niemcy w polityce międzynarodowej...*, t. 1, s. 199–200.
- 17 Charles Laurent – prezes monopolu elektrycznego Société Centrale pour l'Industrie Electrique (Centralne Towarzystwo dla Przemysłu Elektrycznego) i ambasador francuski w Niemczech od 25 VI 1920 r. do 11 X 1922 r., *Dyplomaci III RP w świetle raportów Quai d'Orsay*, red. J. Łaptos, Warszawa 1993, s. 88, 299; F. Ryszka, *Kulisy decyzji w sprawie Śląska w r. 1921*, „Kwartalnik Historyczny” 1953, nr 1, s. 144.
- 18 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 33; J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 263; F. Ryszka, *Kulisy decyzji...*, s. 144.
- 19 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 269.
- 20 G. Soutou, *Le coke dans les relations internationales en Europe de 1914 au plan Dawes (1924)*, „Relations Internationales” 1985, nr 43, s. 255.
- 21 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 269.
- 22 Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku (La Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute-Silésie) – od 11 II 1920 r. do 10 VII 1922 r. sprawowała pełnię władzy wykonawczej na obszarze plebiscytowym Górnego Śląska; od 9 IV 1920 r. wydawała rozporządzenia z mocą ustaw, J. Przewłocki, *Międzysojusznicza Komisja...*, s. 32–34, 44, 162–163; *Encyklopedia powstań śląskich* (dalej: EPŚ), red. F. Hawranek, Opole 1982, s. 300–301. Zadania Komisji określano w różny sposób: „Anglicy dążyli do ograniczenia funkcji komisji jedynie do roli ogólnego kontrolera przygotowań do plebiscytu i jego przebiegu, natomiast Francuzi zmierzali do stworzenia poprzez Międzysojuszniczą Komisję warunków do swobodnego wypowiedzenia się ludności w sprawie państwowej przynależności tej ziemi, co oznaczało ograniczenie ekonomiczno-politycznej dominacji Niemców”, EPŚ, s. 302. Zob. J. Przewłocki, *Międzysojusznicza Komisja...*, s. 67–68, 164–167.

Od lewej: gen. William Giffard Heneker, dowódca korpusu brytyjskiego na Górnym Śląsku; gen. Henri Louis Le Rond, przewodniczący Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku; gen. Alberto de Marinis Stendardo di Ricigliano, komisarz Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku, prawdopodobnie czerwiec 1921 r. Repr. z: Stanisław Wasylewski, *Na Śląsku Opolskim*, Katowice 1937, s. 138.

Spraw Zagranicznych i Finansów, do stworzenia ugrupowania francuskich finansistów oraz przedstawicieli przemysłu węglowego i metalowego, a także do powiadomienia przemysłowców górnośląskich, że wejście w związek z grupą francuską jest sposobem na uniknięcie likwidacji prywatnych przedsiębiorstw niemieckich po przyłączeniu Górnego Śląska do Polski. W swojej korespondencji Le Rond nie tajił, że zamierza wykorzystać wszystkie dostępne mu z racji funkcji środki nacisku, aby przekonać górnośląskich przemysłowców do zawarcia umowy na jak najkorzystniejszych dla Francuzów warunkach. Energiczne działania w tym kierunku podjął na początku września 1920 r., po utworzeniu przez pozyskanych dla sprawy przedsiębiorców francuskich Towarzystwa Studiów dla Spraw Śląskich (Société d'Etudes pour les Affaires Silésiennes), którego przewodniczącym został Louis Mercier, przedstawiciel les Mines de Béthune. Zabiegi Le Ronda zostały zdublowane w drugiej połowie października 1920 r. przez inicjatywę ambasadora francuskiego w Niemczech Charlesa Laurenta, faktycznie będącą rezultatem starań Eugène'a Schneidera²³ (nie wchodził

23 Eugène Schneider to przemysłowiec i polityk francuski, który stworzył wielki koncern metalurgiczny i zbrojeniowy Schneider & Cie (Schneider – Creusot) z siedzibą w Paryżu, wytwarzający maszyny, silniki, konstrukcje metalowe, turbiny, sprzęt wojskowy itp. Jedną z fabryk tego koncernu znajdowała się w Creusot, J. de Launay, *Historia tajnej dyplomacji od 1914 do 1945*, Kraków 1970, s. 136–137, 157, 400; J. Bariéty, *Le rôle d'Émile Mayrisch entre les sidérurgies allemande et française après la première guerre mondiale*, „Relations Internationales” 1974, nr 1, s. 126, 128; *Kapitały obce w Polsce 1918–1939. Materiały i dokumenty*, red. Z. Landau, J. Tomaszewski, Warszawa 1964, s. 421.

w skład grupy Le Ronda) i reprezentantów następujących przedsiębiorstw górniczo-hutniczych: Kattowitzer Aktiengesellschaft für Bergbau und Eisenhüttenbetrieb (Katowicka Spółka Akcyjna dla Górnictwa i Hutnictwa) z siedzibą w Katowicach, Gräfllich Schaffgotschsche Werke (Zakłady Schaffgotschów) z siedzibą w Bytomiu, Hohenlohe – Werke Aktiengesellschaft (Zakłady Hohenlohego) z siedzibą w Wełnowcu pod Katowicami, kopalnie książąt pszczyńskich. Zgodnie z propozycją Laurenta rozmowy prowadzone były w Berlinie między pułkownikiem Ernestem Wylem, reprezentującym interesy francuskie, a wspólnym przedstawicielem górniczego przemysłu górnośląskiego, doktorem Kurtem von Kleefeldem, szwagrem Gustava Stresemanna²⁴, spowinowaconym z księżącą rodziną Hohenlohe²⁵. Ernest Weyl był jednym z dyrektorów potężnego holdingu francuskiego l'Union Européenne Industrielle et Financière (Europejska Unia Finansowa i Przemysłowa) o kapitale akcyjnym 75 000 000 franków francuskich, wpłaconych w połowie przez Banque de l'Union Parisienne (Bank Związku Paryskiego), w połowie zaś przez koncern Schneider – Creusot²⁶. Holding prowadził bardzo ekspansywną politykę w Europie Środkowej, zbieżną z dążeniami rządu francuskiego do umocnienia wpływu gospodarki Francji na tym obszarze. Posiadał udziały w przedsiębiorstwach: czechosłowackie zakłady przemysłu zbrojeniowego Škoda, Cieszyńskie Zakłady Metalowe, Huta Bankowa w Dąbrowie Górniczej. Quai d'Orsay uważało, że rozwiązanie Laurenta daje większe gwarancje pomyślnego wyniku sprawy, ze względu na przychylność Schneidera.

Le Rond obawiał się, że rokowania ze wspólnym reprezentantem przemysłu górnośląskiego w Berlinie mogą okazać się mniej pomyślne niż odrębne rozmowy z różnymi stowarzyszeniami, prowadzone wyłącznie na Górnym Śląsku, pod statą presją i kontrolą generała. Jego obawy nie spowodowały zmiany stanowiska francuskiego MSZ, z ramienia którego w sprawę byli bezpośrednio zaangażowani – szef poddyrekcji stosunków handlowych (sous-directeur des Relations commerciales) Jacques Seydoux, szef poddyrekcji Europa Jules Laroche i jego zastępca Sabatier. Dnia 12 XI 1920 r. przemysłowcy z grupy Le Ronda: Louis Mercier, prezes Comité Central des Houillères de France (Centralny Komitet Francuskich Kopalń Węgla Kamiennego – CKFKWK) Henri de Peyerimhoff de Fontenelle, przedstawiciele le Comité des Forges (Komitet Hut Żelaza), la Banque de Paris et de Pays-Bas (Bank Paryża i Holandii) i la Banque de l'Union Parisienne, zgodzili się na wejście do ich grupy koncernu Schneider – Creusot, reprezentowanego przez Ernesta Weyla, i przyjęli metodę negocjacji Laurenta, przy pełnym poparciu francuskiego rządu i prezydenta Francji Alexandre'a Mille-randa²⁷. Rezultaty berlińskich rozmów Weyla w ostatnim kwartale 1920 r. były zachęcające:

24 Gustav Stresemann – podówczas poseł do Reichstagu z ramienia centroprawicowej Niemieckiej Partii Ludowej, której był współzałożycielem i przywódcą; w latach 1923–1929 niemiecki minister spraw zagranicznych. Jako kanclerz od sierpnia do listopada 1923 r., zażegnał spór francusko-niemiecki, zalecając przerwanie biernego oporu w Zagłębiu Ruhry, *Leksykon historii powszechnej 1900–1945* (dalej: LHP), red. S. Sierpowski, Poznań 1996, s. 387, 423.

25 G. Soutou, *Les mines de Silésie et la rivalité franco-allemande, 1920–1923. Arme économique ou bonne affaire?*, *Relations Internationales* 1974, nr 1, s. 137–142; G. Soutou, *La politique économique de la France en Pologne (1920–1924)*, „*Revue Historique*” 1974, z. 1, s. 96–97, 101.

26 J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki Górnego Śląska w gospodarce Polski międzywojennej (1922–1939)*, Opole 1959, s. 91; F. Ryszka, *Kuliszy decyzji...*, s. 144.

27 G. Soutou, *Les mines de Silésie...*, s. 139–141; G. Soutou, *La politique économique...*, s. 97, 101.

„[...] w zamian za partycypację 10%²⁸ i gwarancję, że Polacy zrezygnują z likwidowania majątków niemieckich Francuzi otrzymają połowę foteli w radach różnych spółek, jak również w przyszłości w Radzie Najwyższej, która będzie obarczona koordynowaniem aktywności ekonomicznej całego Górnego Śląska, i której prezesem będzie Francuz”²⁹. Równolegle jednak z negocjacyjnymi sukcesami Weyla w Niemczech następował spadek wartości marki. Znacznie zmniejszało to ekonomiczną atrakcyjność dokonywanych przez niego uzgodnień. W grudniu 1920 r. „[...] wartość giełdowa spółek śląskich była nieznaczna, a udziały płatne w markach zdeprecjonowane”³⁰.

Dla większości górnośląskich przedsiębiorców górniczych uczestniczących w tych negocjacjach zasadniczym celem było uniknięcie likwidacji ich przedsiębiorstw po ewentualnym przyłączeniu w wyniku plebiscytu całości lub części Górnego Śląska do Polski. Tymczasem niemieckie MSZ (Auswärtiges Amt), wykorzystując okoliczność prowadzenia negocjacji w Berlinie, wywierało na nich i reprezentującego ich Kleefeldę ciągły nacisk, by warunkiem sine qua non jakichkolwiek partycypacji francuskich w górnośląskich przedsiębiorstwach uczynić polityczne gwarancje ze strony francuskiej, że cały Górny Śląsk pozostanie w granicach Rzeszy. Strona francuska konsekwentnie powstrzymywała się od udzielania tego typu gwarancji. Postawa Auswärtiges Amt doprowadziła do fiaska negocjacji. W dniu 23 II 1921 r., w wyniku bezpośredniej interwencji niemieckiego ministra spraw zagranicznych Waltera Simonsa, Auswärtiges Amt ustanowiło wspólnym przedstawicielem górniczego-hutniczego przemysłu górnośląskiego, w miejsce Kleefeldy, Berkemeyera z Oberschlesische Kokswerke & Chemische Fabriken Aktiengesellschaft (Górnośląskie Koksownie i Zakłady Chemiczne Spółka Akcyjna)³¹, który zarzucił Kleefeldowi nadmierną ustępliwość wobec Francuzów i doprowadził do sformułowania oraz przekazania do ambasady francuskiej w Niemczech 2 III 1921 r. deklaracji jednoznacznie stawiającej wspomniany warunek sine qua non. Deklaracja została podpisana przez przedstawicieli Hugo Henckel von Donnersmarck (Zakłady Hugona Henckel von Donnersmarcka), Oberschlesische Eisenbahn-Bedarf-Aktiengesellschaft (Oberbedarf) (Górnośląskie Zopatrzenie Kolei Żelaznych Spółka Akcyjna), Oberschlesische Eisen- und Kohlenwerke Aktiengesellschaft (Górnośląskie Huty i Kopalnie Węgla Spółka Akcyjna)³², Schlesische Aktiengesellschaft für Bergbau und Zinkhüttenbetrieb (Śląskie Kopalnie i Cynkownie), Oberschlesische Kokswerke & Chemische Fabriken Aktiengesellschaft³³.

28 Tzn. zakupienie przez Francuzów 10% akcji górnośląskich przedsiębiorstw górniczo-hutniczych.

29 G. Soutou, *La politique économique...*, s. 97. Zob. G. Soutou, *Les mines de Silésie...*, s. 140, 142.

30 G. Soutou, *La politique économique...*, s. 98.

31 Spółka akcyjna z siedzibą w Berlinie będąca największym producentem koksu na Górnym Śląsku, posiadająca trzy wielkie koksownie skupione w okolicach Zabrze, J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki...*, s. 11. Za pomocą porozumień z producentami węgla na Śląsku pruskim i austriackim (Zarząd Kopalń hr. Larisch-Mönich w Karwinie) spółka zyskała niemalże monopolistyczną pozycję w produkcji koksu hutniczego i opałowego, amoniaku, benzolu itp., Tamże, s.12.

32 Spółka akcyjna z siedzibą w Zabrzu posiadająca kombinat hutniczy Donnersmarckhütte w Zabrzu oraz będąca współwłaścicielem dwóch fabryk materiałów wybuchowych na Górnym Śląsku, J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki...*, s. 8–9.

33 G. Soutou, *Les mines de Silésie...*, s. 141–146.

Presja wywierana przez sfery przemysłowe na koła polityczne Paryża na przełomie 1920 i 1921 roku, w dużej mierze wpłynęła na gotowość francuskich polityków do ustępstw podczas posiedzeń Rady Najwyższej i ułatwiła politykom brytyjskim przeforsowanie swych koncepcji terminu górnośląskiego plebiscytu tudzież udziału w nim emigrantów³⁴. Rozmowy przemysłowców francuskich „[...] z kołami dyplomatycznymi Paryża utrzymane były w tonie konkretnych żądań i propozycji w sprawie ustępstw na rzecz Niemiec na Górnym Śląsku. Wskazywano przy tym na ogromne potrzeby francuskiej gospodarki. Porozumienie z Niemcami mogło je w dużej mierze zaspokoić i zapobiec dalszemu kryzysowi”³⁵.

W dniu 1 XII 1920 r. do Paryża wyjechał delegat rządu polskiego prof. dr Artur Benis, upoważniony do pertraktacji „[...] w sprawie udziału obcych kapitałów w eksploatacji Górnego Śląska”³⁶. Jednym z efektów misji prof. Artura Benisa było utworzenie w 1922 r. spółki polsko-francuskiej, mającej dzierżawić państwowe kopalnie węgla na Górnym Śląsku, przejęte przez rząd polski od władz pruskich. Siedzibą spółki były Katowice. Do 1938 r. spółka nosiła nazwę: Polskie Kopalnie Skarbowe na Górnym Śląsku, Spółka Dzierżawna, Spółka Akcyjna w Katowicach (Société Fermière des Mines Fiscales de l'Etat Polonais en Haute-Silésie, Société Anonyme à Katowice)³⁷. Zgodnie ze znowelizowanym statutem uchwalonym przez Walne Zgromadzenie z 29 XII 1938 r. nazwę spółki zmieniono na: „Skarboferm” Spółka Dzierżawna Polskich Kopalń Skarbowych na Górnym Śląsku, Spółka Akcyjna w Katowicach („Skarboferme” Société Fermière des Mines du Trésor Polonais en Haute-Silésie, Société Anonyme à Katowice)³⁸. Formalnie „Skarboferm” został założony 25 II 1922 r., tj. w momencie uchwalenia pierwszego statutu spółki na Walnym Zgromadzeniu Założycielskim w Katowicach³⁹. Pierwsze porozumienie w sprawie utworzenia spółki zostało jednak podpisane jeszcze przed plebiscytem na Górnym Śląsku, mianowicie 1 III 1921 r. w Paryżu⁴⁰.

Swie pierwsze kroki Benis skierował do Louisa Luciena Klotza, wówczas przewodniczącego parlamentarnej Komisji Budżetowej⁴¹. Dnia 17 I 1920 r. francuski minister finansów Klotz

34 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 34.

35 Tamże.

36 1920 listopad 30, Warszawa – Pismo ministra spraw zagranicznych E. Sapiehy do pośta RP w Paryżu M. Zamojskiego w sprawie wyjazdu A. Benisa do Paryża, [w:] *Misja profesora Artura Benisa*, red. Z. Landau, J. Tomaszewski, „Teki Archiwalne” 1959, t. 6, dok. nr 2, s. 38.

37 Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APK), zespół „Skarboferm” 1921–1939 (dalej: SkF), jedn. 76, k. 3, statut Polskich Kopalń Skarbowych na Górnym Śląsku Spółki Dzierżawnej Spółki Akcyjnej w Katowicach z 25 II 1922 r.

38 APK, SkF 78, k. 2, statut „Skarbofermu” Spółki Dzierżawnej Polskich Kopalń Skarbowych na Górnym Śląsku Spółki Akcyjnej w Katowicach z 29 XII 1938 r.

39 APK, SkF 118, k. 3, Assemblée Générale Constitutive du 25 II 1922. Texte original (uwierzytelniony odpis w języku niemieckim); APK, SkF 120, k. 1, 5, protokół Walnego Zgromadzenia Założycielskiego „Skarbofermu” z 25 II 1922 r. (uwierzytelnione odpisy w języku niemieckim oraz w języku francuskim).

40 1921 marzec 1, Paryż – Układ polsko-francuski w sprawie kopalń fiskalnych na Górnym Śląsku (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 20, s. 72–75; 1922 styczeń 14, Warszawa – Protokół tajnego posiedzenia Rady Ministrów poświęconego sprawozdaniu A. Benisa z całości pertraktacji zmierzających do zainteresowania kapitałów alianckich Górnym Śląskiem (dalej: Protokół tajnego posiedzenia...), [w:] *Kapitały obce...*, s. 253–256 i *Misja profesora...*, dok. nr 34, s. 100–106.

41 1920 grudzień 11, Paryż – Sprawozdanie nr 2 A. Benisa dla wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego w sprawie pertraktacji górnośląskich, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 5, s. 46.

i dyrektor Departamentu Prawno-Traktatowego polskiego MSZ Kazimierz Olszowski podpisali konwencję, przewidującą pożyczkę rządu francuskiego dla rządu polskiego w wysokości pół miliarda (ewentualnie miliard) marek niemieckich z przeznaczeniem na wykup przedsiębiorstw niemieckich w Polsce. Oprocentowanie pożyczki wynosiło 5%, natomiast jej zwrot zastrzeżony był we frankach francuskich, według przeciętnego kursu miesiąca poprzedzającego wypłatę marek niemieckich. Wykupione przedsiębiorstwa miały przejść spółki polsko-francuskie, złożone z dwóch grup narodowych wyznaczonych przez każdy z rządów⁴². Benis potraktował „konwencję Klotz – Olszowski” jako rozwiązanie ramowe przyszłych umów między rządem francuskim a rządem polskim o pożyczki w markach niemieckich⁴³.

Około 28 I 1921 r. Jules Laroche, zastępca dyrektora Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych (*Direction des Affaires politiques et commerciales*) w Centrali MSZ w Paryżu⁴⁴, oświadczył, że na ofertę Benisa Polacy w niedługim czasie otrzymają przychylną odpowiedź rządu francuskiego; być może nastąpi to w chwili przyjazdu Naczelnika Państwa Polskiego Józefa Piłsudskiego do Paryża. Przed wyjazdem do Francji Piłsudski przekazał sprawę Górnego Śląska do kompetencji ministra spraw zagranicznych Eustachego Sapiehy. W dniu 3 II 1921 r. Benis przygotował dla Sapiehy notę syntetyzującą jego dotychczasowe propozycje, jako podstawę do rozmów z francuskim rządem⁴⁵. Oto jej treść:

„Przyznanie Górnego Śląska Polsce leży w równej mierze w interesie politycznym i gospodarczym Francji jak i Polski. Jest ono bowiem nieodzownym warunkiem prawdziwego rozbrojenia Niemiec, które od roku 1915 przenoszą na Górny Śląsk swój przemysł wojenny.

Nadto, przyznanie Górnego Śląska Polsce, pozwoli jej zapewnić poważne gospodarcze i finansowe korzyści dla Francji.

W tym celu proponuje się co następuje:

Rząd francuski będzie życzliwie i energicznie popierał wykonanie postanowień traktatu wersalskiego i regulaminów plebiscytowych, oraz w ten sam sposób traktował sprawy śląskie po plebiscycie.

Rząd francuski w razie potrzeby wywrze na Niemcy odpowiedni nacisk w celu należytego i zupełnego oddania Górnego Śląska.

Konwencja wojskowa obejmie dostarczenie pomocy w materiale wojennym i w personelu wykwalifikowanym, na wypadek, gdyby pomoc taka była potrzebną do objęcia Górnego Śląska w posiadanie Polski.

42 1922 kwiecień 1, Warszawa – Sprawozdanie naczelnika wydziału ekonomicznego MSZ W. Olszewicza z rokowań paryskich w sprawie umowy polsko-francuskiej o tzw. partycypację prywatne wraz z pismem przewodnim do posta RP w Paryżu M. Zamoyskiego z dn. 7 kwietnia 1922 r., [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 37, s. 119. Zob. 1920 styczeń 17, Paryż – Konwencja „Klotz – Olszowski” (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, aneks, dok. nr 1, s. 162–168; 1921 luty 20 – Uzupelnienie do konwencji polsko-francuskiej z dn. 17 stycznia 1920 r. tzw. „Klotz – Olszowski” (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 16, s. 64–66; Z. Landau, *Polskie zagraniczne pożyczki państwowe 1918–1926*, Warszawa 1961, s. 103–104.

43 1921 marzec 4, Warszawa – Notatka z narady u ministra skarbu J. K. Steczkowskiego, na której A. Benis złożył sprawozdanie z przebiegu pertraktacji górnośląskich, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 21, s. 76.

44 W strukturze francuskich ministerstw dyrekcja była odpowiednikiem departamentu w strukturze polskich ministerstw zob. *Annuaire général de la France et de l'étranger 1925*, Paris 1925, s. 25–37; *Księga gospodarcza Polski. Informator przemysłowo-handlowy 1939*, red. A. Jackowski, Warszawa 1939, s. 339–347; *Dyplomaci II RP...*, s. 278–280, 290–292. Co do struktury i obsady Centrali MSZ w Paryżu w 1921 r. oraz szczebli kariery dyplomatycznej Julesa Laroche'a zob. *Dyplomaci II RP...*, s. 70, 290–291.

45 J. Kukutka, *Francja a Polska...*, s. 393–394.

Rząd francuski rozciągnie zawartą w r. 1920 konwencję markową⁴⁶ na Górny Śląsk celem zapewnienia tam środków dla polskiej akcji gospodarczej. (Wykup niemieckich prywatnych przemysłowców przez mające się utworzyć grupy finansowe aliancko-polskie; fundusze obrotowe itp.).

Rząd polski ze swej strony, zobowiązuje się, po myśli propozycji przedstawionej przez swego pełnomocnika p. Artura Benisa francuskiemu Ministerium Spraw Zagranicznych dnia 17 grudnia 1920⁴⁷:

Oddać rządowe kopalnie pruskie na Górnym Śląsku w dzierżawę grupie kapitałów aliancko-polskich na pewien przeciąg czasu (produkcja tych kopalń wynosi 7 do 10 milionów ton rocznie).

Cały czynsz dzierżawny należny rządowi polskiemu z tego tytułu, będzie odstąpiony bezpośrednio na poczet odszkodowań, należnych Francji (Suma będzie oznaczona we wzajemnym porozumieniu i może być podwyższoną jeszcze z innych odpowiednio zabezpieczonych źródeł).

Grupa aliancko-polska otrzyma koncesję na Bank Górnośląski, którego zadaniem będzie objąć tam wspomnianą służbę pieniężną i wykup przemysłów niemieckich.

Rząd polski będzie lojalnie i życzliwie popierał interesy gospodarcze Francji w Polsce i na Górnym Śląsku.

Należy w końcu wspomnieć, że przyznanie Górnego Śląska Polsce jest jednomyślnym życzeniem ludności, tak w Polsce, jak i na Górnym Śląsku. Nie przyznanie Górnego Śląska Polsce mogłoby wywołać pożałowania godne reperkusje na zapatrywania polskiej opinii publicznej oraz Sejmu o skuteczności pomocy aliantów⁴⁸.

Wypada się zgodzić z Józefem Kukułką, że przedstawione „[...] oferty polskie były wyraźnie pomyślane jako moneta wymienna za poparcie dyplomatyczne i wojskowe⁴⁹”.

We francuskiej ocenie koszt realizacji w całości projektu Benisa wynosiłby około 2 mld marek w złocie. Niemożliwe byłoby zorganizowanie francuskich i polskich kadr w ilości wystarczającej do zastąpienia Niemców. W przeciwieństwie do tego projekt Weyla pozwoliłby już w najbliższym czasie na pełne kontrolowanie przez stronę francuską specjalistów i niemieckiej organizacji przemysłowej Górnego Śląska oraz kosztowałby dużo mniej. Przede wszystkim projekt Weyla dotyczył całości Górnego Śląska i to niezależnie od rezultatu plebiscytu, podczas gdy plan Benisa odnosił się do tej części Górnego Śląska, która ewentualnie zostanie wcielona do Polski. Dążenie Francuzów do kontroli aktywności ekonomicznej całego Górnego Śląska, niezależnie od współpracy z Polakami, było efektem działań dyplomatycznych zainicjowanych już w trakcie konferencji w Spa i wynikających

46 Konwencja „Klotz – Olszowski” z 17 I 1920 r.

47 Zob. 1920 grudzień 18, Paryż – Sprawozdanie nr 5 A. Benisa dla wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego oraz tekst polski memoriału A. Benisa przedłożonego sekretarzowi generalnemu francuskiego MSZ P. Berthelot w sprawie zainteresowania kapitałów francuskich Górnym Śląskiem, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 7, s. 49–53.

48 1921 luty 3, Paryż – Notatka A. Benisa dla francuskich sfer rządowych i gospodarczych w sprawie polskiej polityki ekonomicznej w stosunku do Górnego Śląska, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 13, s. 61–62. Zob. J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 394.

49 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 394.

z chęci zapewnienia sobie możliwości nacisku na Niemcy, aby dostarczały węgiel należny tytułem reparacji. Istotnym atutem Benisa w rokowaniach z Francuzami była ich obawa przed ewentualnym udziałem Anglików w projektowanych przez niego przedsięwzięciach, oznaczającym zdaniem Francuzów wzajemne neutralizowanie się wpływów politycznych i ekonomicznych tych dwu nacji. Powyższe przesłanki określały stanowisko francuskich Ministerstw: Spraw Zagranicznych, Finansów, Robót Publicznych, wobec propozycji Benisa. Zostało ono sprecyzowane w trakcie spotkania między sobą urzędników tych ministerstw 5 II 1921 r., pod przewodnictwem Laroche'a. Część projektu Benisa odnosząca się do przedsięwzięcia prywatnych nie została zaakceptowana, ponieważ w tym zakresie plan Weyla uznano za dużo bardziej obiecujący. W zamian dopuszczono możliwość akceptacji umowy dotyczącej kopalń skarbowych, pod warunkiem, że byłoby to przedsięwzięcie wyłącznie francusko-polskie⁵⁰. Zachowanie dla siebie sprawy kopalń skarbowych Francuzi uznali za warunkujące niedopuszczenie w przyszłości do wspólnej międzysojuszniczej kontroli ekonomicznej Górnego Śląska. Uznali również, że mimo niewielkiej skali gospodarczej tego przedsięwzięcia, sprawa kopalń skarbowych dostarcza Francji nowy środek nacisku na politykę węglową Niemiec⁵¹. Poddyrekcja stosunków handlowych francuskiego MSZ w notach z 3 II 1921 r. i 6 II 1921 r. lansowała opinię, że udziały francuskie w górnośląskich przedsięwzięciach górniczo-hutniczych mogłyby służyć w razie potrzeby jako środek nacisku lub jako moneta wymienna, w celu uzyskania przez metalurgów francuskich udziałów w kopalniach węgla Zagłębia Ruhry⁵².

Noty poddyrekcji stosunków handlowych wskazują na o wiele większe znaczenie dla francuskiego przemysłu interesów w Zagłębiu Ruhry niż na Górnym Śląsku. Wynikało to ze sposobu rozmieszczenia na obszarach nadgranicznych Francji i Niemiec bogactw naturalnych ważnych dla gospodarki i przemysłu: „Tereny pograniczne – stykowe – Francji,

50 Archives du Ministère des Affaires Etrangères à Paris (dalej: AMAE), zespół Correspondance politique et commerciale. Z – Europe. Pologne 1918 – 1940 (dalej: CPC), jedn. 213, k. 18–19; AMAE, zespół Relations Commerciales. B – Charbon 1920–1940 (dalej: RC), jedn. 3, (jednostka niepaginowana), list francuskiego ministra robót publicznych do premiera i ministra spraw zagranicznych Francji G. Leyguesa z 12 I 1921 r.; AMAE, RC 3, (jednostka niepaginowana), list premiera i ministra spraw zagranicznych Francji A. Brianda do francuskiego ministra robót publicznych z 22 I 1921 r.; AMAE, RC 3, (jednostka niepaginowana), list A. Brianda do francuskiego ministra finansów P. Doumera z 22 I 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 44–45, Participation française aux affaires de Haute-Silésie. Point de vue français. Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 5 II 1921 r.; G. Soutou, *La politique économique...*, s. 98–99, 101; G. Soutou, *Les mines de Silésie...*, s. 140.

51 AMAE, CPC 213, k. 44, Participation française aux affaires de Haute-Silésie. Point de vue français. Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 5 II 1921 r.

52 G. Soutou, *La politique économique...*, s. 101; G. Soutou, *Les mines de Silésie...*, s. 136. Premier i minister spraw zagranicznych Francji Aristide Briand wyznaczył z ramienia Quai d'Orsay do szczegółowego zajmowania się propozycjami Benisa szefa poddyrekcji stosunków handlowych Jacquesa Seydoux. Przedstawiciele poddyrekcji stosunków handlowych uczestniczyli zarówno w spotkaniu z 5 II 1921 r., jak i w innych międzyministerialnych spotkaniach poświęconych rozpatrzeniu oferty Benisa, AMAE, RC 3, (jednostka niepaginowana), list A. Brianda do francuskiego ministra robót publicznych z 22 I 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 44, Participation française aux affaires de Haute-Silésie. Point de vue français. Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 5 II 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 48, Entretien de Laroche avec Benis (8 II 1921 r.). Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 9 II 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 50, Participation française aux affaires de Haute-Silésie. Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 15 II 1921 r.

Niemiec, Belgii, i Luksemburga posiadają bogate zasoby rudy żelaznej i węgla koksującego. W wyniku traktatu wersalskiego Niemcy utraciły poważne tereny rudonośne, pozostał natomiast węgiel. Odzyskanie przez Francję Lotaryngii spowodowało, że stała się ona potęgą, ale na glinianych nogach, nie miała bowiem węgla koksującego⁵³. Dlatego też „[...] dla ekonomistów od chwili podpisania traktatu wersalskiego jasnym było, że ani Niemcy bez francuskiej rudy, ani Francja bez niemieckiego koksu długo obejść się nie potrafią o ile rozumie się, mają być wykorzystane egzystujące urządzenia hutnicze tego skrawka ziemi, na którym koncentruje się około 24% wszechświatowego urobku żelaza⁵⁴. Po pierwszej wojnie światowej plany francuskie zmierzały nie tylko do powiązania gospodarczego niemieckiego górnictwa węglowego z francuską metalurgią, ale również „[...] do opanowania całego rynku europejskiego, wypchnięcia żelaza i stali angielskiej z rynków zamorskich, dyktowania woli Francji w sprawach cen i warunków zbytu producentom Niemiec i Belgii. Cele te mogły być osiągnięte przez zapewnienie sobie koksu niemieckiego⁵⁵.

W trakcie wizyty Józefa Piłsudskiego we Francji w dniach 3 II 1921 – 6 II 1921 zapadły ostateczne decyzje zawarcia francusko-polskiego sojuszu politycznego i wojskowego „[...] po bezpośredniej rozmowie Piłsudskiego z prezydentem Millerandem, przy życzliwym poparciu ze strony Brianda, a wbrew opinii sekretarza generalnego MSZ, Berthelota⁵⁶. Motywy natury gospodarczej przeważyły ostatecznie szalę wahań i wątpliwości na Quai d'Orsay i wśród najwyższych kół wojskowych na stronę sojuszu z Polską. Kapitał francuski mający duży wpływ na czynniki rządowe i w prasie uznał, że koncesje gospodarcze, jakie Francja może otrzymać w Polsce, zrównoważą jej ryzyko polityczne i wojskowe wynikające z sojuszu. Berthelot żywił nadzieję na odbudowę carskiej Rosji i nawrót do przedwojennych stosunków francusko-rosyjskich. W tej perspektywie sojusz polityczny i wojskowy z Polską postrzegał jako zło konieczne. Był natomiast za przyłączeniem Górnego Śląska do Polski i uzyskaniem przez gospodarce sfery francuskie uprzywilejowanej pozycji w eksploatacji jego bogactw⁵⁷.

W okresie negocjacji prowadzonych przez Benisa wydobycie kopalń skarbowych wynosiło zaledwie 10% (około 7 milionów ton) całkowitego wydobycia węgla kamiennego na Górnym Śląsku⁵⁸. Oznaczało to znacznie mniejszą wagę ekonomiczną udziałów w kopalniach skarbowych w stosunku do partycypacji w niemieckich przedsiębiorstwach prywatnych i sprzyjało łatwiejszej akceptacji przez Francuzów umowy dotyczącej kopalń skarbowych. W tej gałęzi przemysłu śląskiego można było zastąpić Niemców kadrą francuską i polską. Benis zdawał sobie sprawę z tego, że tylko w wypadku zaangażowania kapitału francuskiego Polska będzie mogła liczyć na ewentualne poważniejsze inwestycje na Górnym Śląsku.

53 Z. Wroniak, *Niemcy w polityce Francji...*, s. 320.

54 H. Gliwic, *Trugastalowe*, „Przegląd Polityczny” 1926, z. 3-4, s. 82-83, cyt. za: Z. Wroniak, *Niemcy w polityce Francji...*, s. 320.

55 Z. Wroniak, *Niemcy w polityce Francji...*, s. 320-321. Szerzej o znaczeniu dla Francji niemieckiego koksu z Zagłębia Ruhry zob. G. Soutou, *Le coke dans les relations...*, s. 249-267; J. Bariéty, *Le rôle d'Émile Mayrisch...*, s. 123-134.

56 J. Ciałowicz, *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921-1939*, Warszawa 1970, s. 45.

57 Tamże, s. 42-43, 46.

58 1921 styczeń 25, Warszawa – Z referatu wydziału północnego dyrekcji spraw politycznych MSZ w sprawie Górnego Śląska, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 10, s. 56-57; *Misja profesora...*, dok. nr 13, s. 62.

Kapitałiści z innych krajów praktycznie byli zainteresowani tylko zyskami z pośrednictwa⁵⁹. Z tego względu podczas rozmowy z Laroche'em we francuskim MSZ 8 II 1921 r. Benis od razu zgodził się na wyłącznie polsko-francuski charakter spółki dzierżawnej kopalń skarbowych; było to wstępnym warunkiem strony francuskiej, obawiającej się ingerencji angielskiej. W zamian jako iunctim dzierżawy kopalń Benis postawił utworzenie francusko-polskiego Banku Górnośląskiego oraz rozciągnięcie na Górnym Śląsku „konwencji Klotz – Olszowski”. Laroche oświadczył, że rząd francuski przyjmie wszystkie wymienione propozycje. Szczegółowe pertraktacje miano prowadzić we francuskich Ministerstwach: Finansów oraz Robót Publicznych⁶⁰. Właściciele kopalń zrzeszonych w CKFKWK byli zainteresowani 50% partycypacją w kapitale założycielskim mającej powstać francusko-polskiej spółki eksploatującej kopalnie skarbowe⁶¹. Dnia 10 II 1921 r., w rozmowie z Berthelotem i Laroche'em, Sapieha zaproponował, by przyszłe dochody rządu polskiego z eksploatacji górnośląskich kopalń skarbowych przeznaczać na spłatę długu wynikającego z dostarczania Polsce przez Francję materiału wojskowego, w celu reorganizacji armii polskiej, zamiast zgodnie z ofertą Benisa przekazywać je Komisji Reparacyjnej na poczet odszkodowań, należnych Francji. Sapieha uzyskał odpowiedź, że w wypadku przekazania wspomnianych dochodów Komisji Reparacyjnej Francja nie otrzyma 100% ich kwoty, ale 52%; resztę otrzymają inni aliansi, zgodnie z uprawnieniami Komisji⁶². Francja byłaby natomiast zainteresowana otrzymaniem tych dochodów jako spłaty długów Polski na uzbrojenie jej armii, jednakże przyjęcie tej ewentualności wymaga wcześniejszego rozstrzygnięcia kwestii, czy przed zapłatą w całości Komisji Reparacyjnej kwoty odpowiadającej wartości górnośląskich kopalń skarbowych, które Polska przejmie, rząd polski będzie miał prawo przeznaczać dochody z tych kopalń na inny cel niż spłata długu wobec Komisji⁶³. Francuskiemu przekonaniu o przyszłym polskim zwycięstwie plebiscytowym Benis zawdzięczał sukcesy negocjacyjne w postaci bardziej korzystnych dla Polaków zasadniczych postanowień układu z 1 III 1921 r. niż pierwotne propozycje rządu polskiego⁶⁴. Sapieha i Berthelot zdecydowali, że czynsz dzierżawny należny rządowi polskiemu od spółki francusko-polskiej, która obejmie w dzierżawę skarbowe kopalnie węgla na Górnym Śląsku, zostanie przeznaczony na pokrycie przeszłych i przyszłych kredytów polskich zaciągniętych we Francji. Decyzja wynikała z przyjęcia interpretacji prawnej, że

59 1920 grudnia 9, Warszawa – Pismo ministra spraw zagranicznych E. Sapiehy do A. Benisa w sprawie zainteresowania kapitałów włoskich Górnym Śląskiem, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 4, s. 42–43; *Misja profesora...*, dok. nr 10, s. 57; A. Benis, *Polskie kopalnie skarbowe na Górnym Śląsku. Odczyt wygłoszony na III Zjeździe Górników i Hutników Polskich w Katowicach w 1922 r.*, Sosnowiec 1922, s. 10–11.

60 AMAE, CPC 213, k. 46–48, Entretien de Laroche avec Benis (8 II 1921 r.). Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 9 II 1921 r.; 1921 luty 8, Paryż – Depesza A. Benisa do wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 14, s. 63; G. Soutou, *La politique économique...*, s. 99.

61 AMAE, CPC 213, k. 46, Entretien de Laroche avec Benis (8 II 1921 r.). Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 9 II 1921 r.

62 Klucz podziału odszkodowań – Francja 52%, Anglia 22%, Włochy 10%, Belgia 8%, Jugosławia 5%, pozostałe państwa do podziału 3% – został ustalony przez konferencję sojuszników na najwyższym szczeblu w dniach 2 VII 1920 – 3 VII 1920 w Brukseli, a następnie zatwierdzony 16 VII 1920 r. na konferencji w Spa, J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 264–265.

63 AMAE, CPC 213, k. 49, nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 10 II 1921 r.

64 Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 254–255.

równowartość kopalń jest ogólnym długiem państwa polskiego wobec Komisji Reparacyjnej bez związku z prawem dysponowania kopalniami, jako polską nieograniczoną własnością państwową. Wartość ich miała być wpisana na rzecz Niemiec na niemiecko-rosyjski rachunek przejściowy, który miał być rozliczony podczas przyszłej rosyjsko-niemieckiej i polsko-rosyjskiej likwidacji szkód wojennych⁶⁵.

Spółka miała być towarzystwem akcyjnym o kapitale założycielskim 150 milionów marek niemieckich z siedzibą w Katowicach. Kapitał miał być złożony w 50% przez grupę francuską, a w 50% przez grupę polską – z pożyczki rządu francuskiego dla rządu polskiego w kwocie 75 milionów marek niemieckich na 9 lat, oprocentowanej na 5%. Czynsz dzierżawny miał być przeznaczony przede wszystkim na pokrycie wspomnianego kredytu 75 mln marek niemieckich, a w drugiej kolejności – na cele ustalone przez obydwaj rządy, pod czym rozumiano spłatę polskich długów na uzbrojenie armii. Dywidenda akcji stanowiących część kapitału akcyjnego pożyczoną przez Francję miała być przeznaczana na umorzenie długów, aż do momentu zwrotu owej części kapitału. Wynegocjowano 36-letni czas dzierżawy, normalny dla dzierżaw większych obiektów górniczych, mimo wcześniejszych żądań Francuzów 99 lat, potem 50. Rada nadzorcza miała składać się po połowie z Polaków i Francuzów. Mimo opozycji francuskiego Ministerstwa Finansów, Benis osiągnął uzgodnienie, że pierwszym prezesem rady nadzorczej będzie Polak z Górnego Śląska. Doceniał on wagę obsady wyższych stanowisk urzędniczych w początkowym okresie działania spółki. Francuzi początkowo żądali preferencyjnego traktowania, potem największego uprzywilejowania, w końcu zgodzili się na traktowanie równe z całym polskim przemysłem górniczym. Gospodarka węglem z kopalń nie została objęta kontraktem i pozostawiono ją rządowi polskiemu. Skarb francuski miał pożyczyć cały, potrzebny dla grupy polskiej kapitał akcyjny, na podstawie „konwencji Klotz – Olszowski” z 17 I 1920 r., skonsolidowanej i uzupełnionej 20 II 1921 r. Uzupełnienie to nadawało jej pełną moc prawną. Konwencja miała być odtąd formalnym punktem odniesienia dla wielu przyszłych umów między rządem francuskim a rządem polskim o pożyczki w markach niemieckich. Pierwszą tego typu ugodą była właśnie umowa o dzierżawę kopalń skarbowych. Wszystkie pretensje z tytułu tej konwencji zostały zabezpieczone dochodem z czynszu dzierżawnego kopalń skarbowych⁶⁶.

65 Zagadnienie prawa Polski do niemieckich odszkodowań wojennych dokładnie rozważył Jerzy Krasuski: „Polska nie uzyskała prawa do niemieckich odszkodowań wojennych, ponieważ nie była państwem walczącym z Niemcami. Mogła się wprawdzie domagać udziału w odszkodowaniach zastrzeżonych dla Rosji, gdyż znaczna część ziem polskich należała poprzednio do Cesarstwa Rosyjskiego, jednakże traktatem w Rapallo z 16 kwietnia 1922 r. Rosja Radziecka zrzekła się prawa do odszkodowań niemieckich”, J. Krasuski, *Polska i Niemcy. Dzieje wzajemnych stosunków politycznych (do 1932 roku)*, Warszawa 1989, s. 382. Dopiero dzięki przystąpieniu Polski do opracowanego w 1929 r. planu spłaty odszkodowań niemieckich, zwanego planem Younga, wzywającego do zrzeczenia się prawa likwidacji własności obywateli niemieckich oraz wzajemnych rozszczeń finansowych z wyjątkiem odszkodowań wojennych, zostało umorzone jej ogromne zadłużenie wobec Komisji Reparacyjnej wynikające z przejęcia niemieckiego majątku państwowego i dynastycznego, tamże, s. 384–385.

66 AMAE, CPC 213, k. 70–73, Le texte de l'accord sur les mines fiscales z 1 III 1921 r.; *Misja profesora...*, dok. nr 20, s. 72–75; 1921 luty 18, Paryż – Depesza A. Benisa do wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 15, s. 63–64; 1921 luty 22, Paryż – Sprawozdanie nr 9 A. Benisa dla wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego w sprawie pertraktacji

Umowa francusko-polska dotycząca kopalń skarbowych na Górnym Śląsku została uzgodniona w dniach 18 II 1921 – 22 II 1921, została jednak podpisana dopiero 1 III 1921 r., po nadejściu 28 II 1921 r. z Londynu depechy od premiera i ministra spraw zagranicznych Francji Aristide'a Brianda z poleceniem jej podpisania. Układ w imieniu rządu polskiego podpisał Benis, a w imieniu rządu francuskiego dyrektor Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych w Centrali MSZ w Paryżu Emmanuel Peretti de la Rocca na podstawie pełnomocnictwa prezydenta Milleranda z 1 III 1921 r. oraz wspomnianego telegraficznego upoważnienia Brianda⁶⁷. W tym samym dniu niemiecki minister spraw zagranicznych Walter Simons zgłosił kontrpropozycje, w stosunku do odrzuconych przez Niemcy styczniowych propozycji sojuszników w sprawie wysokości i trybu spłaty odszkodowań⁶⁸, uwarunkowujące spłatę odszkodowań od przyłączenia Górnego Śląska do Niemiec. Pod wpływem konferencji londyńskiej⁶⁹ Lloyd George zgodził się na wręczenie przez Brianda 3 marca delegacji niemieckiej ultimatum, żądającego od Niemiec wykonania styczniowych decyzji sojuszników, a w razie podtrzymywania niemieckiej odmowy zapowiadającego ze strony sojuszników okupację Duisburga, Ruhrortu i Düsseldorfu oraz zastosowanie sankcji celnych. Dnia 8 marca zastosowano sankcje celne, a wojska francuskie wkroczyły do powyższych miast, co zyskało poparcie francuskiej opinii publicznej⁷⁰.

W związku z niezaakceptowaniem przez Francuzów samodzielnych polskich projektów odnoszących się do niemieckich przedsiębiorstw prywatnych Benis, za pośrednictwem Laroche'a, podjął rozmowy z Wylem, prowadzącym opisywane wcześniej pertraktacje z Niemcami. Celem Benisa było nakłonienie Paryża, by Polacy wspólnie z grupą francuską zostali dopuszczeni do negocjowanych przez Weyla partycypacji⁷¹. Rezultatem dialogu między Benisem a Wylem było zawarcie francusko-polskiego układu z 22 III 1921 r. o tzw. partycypacje prywatne na Górnym Śląsku, czyli udziały w górnośląskich niemieckich przedsiębiorstwach prywatnych, podpisanego przez Brianda i Benisa⁷². Układ ten dotyczył szeregu kopalń i hut na obszarze Górnego Śląska, będących prywatną własnością niemiecką, bez

---

górnos Śląskich, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 17, s. 66–70; *Misja profesora...*, dok. nr 21, s. 75–77; Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 254–255. O układzie z 1 III 1921 r. por. J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 455–456; J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 34–35, 58; J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki...*, s. 80.

67 AMAE, CPC 213, k. 70, 73, Le texte de l'accord sur les mines fiscales z 1 III 1921 r.; *Misja profesora...*, dok. nr 15, s. 63–64; dok. nr 17, s. 66; 1921 marzec 1, Paryż – Depesza A. Benisa do wiceministra w Prezydium Rady Ministrów W. Wróblewskiego, [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 19, s. 72; *Misja profesora...*, dok. nr 20, s. 72, 75; dok. nr 21, s. 75; Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 253.

68 Ogólna kwota reparacji jak określona przez Komisję Reparacyjną w końcu kwietnia 1921 r. a klucz podziału odszkodowań jak zatwierdzony 16 VII 1920 r. na konferencji w Spa. Niemcy płaciłyby 2 mld marek w złoście co rok i dodatkowo 20% wartości swojego eksportu. Było to znaczne ograniczenie przez Francuzów swych dotychczasowych roszczeń, wobec widocznych załamania w gospodarce niemieckiej i pod naciskiem brytyjskim, H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001, s. 103–104; J. de Launay, *Wielkie spory...*, s. 102–103.

69 Międzynarodowa konferencja obradująca w dniach 21 II 1921 – 14 III 1921 z udziałem przedstawicieli Anglii, Francji, Włoch, Japonii, Niemiec, Grecji i Turcji, J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 498.

70 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 498; J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 36.

71 Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 256–257; *Misja profesora...*, dok. nr 21, s. 77; G. Sou-tou, *La politique économique...*, s. 99–100.

72 1921 marzec 22, Paryż – Układ polsko-francuski o tzw. partycypacje prywatne na Górnym Śląsku (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 24, s. 79–84.

ich wyszczególnienia⁷³, co sprawiało, że „[...] w czasie negocjowania i podpisywania umowy z dnia 22 marca 1921 roku płynące z niej korzyści polityczne – zainteresowanie Francji w przyznaniu Polsce jak największego obszaru na Górnym Śląsku – były tak widoczne, że została ona przez rząd zaakceptowana bez wahania”⁷⁴. Układ stanowił, że grupa francuska, na której czele stał koncern Schneider – Creusot, nabędzie od przemysłowców górnośląskich udziały w szeregu kopalni i hut; 25% swoich udziałów odstąpi po pierwotnych cenach grupie polskiej wskazanej przez polski rząd. Skarb francuski pożyczki grupie polskiej kapitał potrzebny do wpłaty jej udziału w konsorcjum francusko-polskim, przeznaczonym do częściowego wykupu przedsiębiorstw niemieckich. Początkowo wysokość pożyczki wyniesie 100 mln marek niemieckich, a całość kapitału konsorcjum 400 mln marek niemieckich. Pożyczka zostanie udzielona na warunkach ustalonych w „konwencji Klotz – Olszowski”, a zwrócona z dywidendy przypadającej grupie polskiej oraz, w razie potrzeby, z dochodów kopalni skarbowych. W zamian za odstąpienie powyższemu konsorcjum części swoich udziałów, przedsiębiorstwa niemieckie uzyskają od rządu polskiego koncesje, z których najważniejsze to rezygnacja przez rząd polski z przysługującego mu na mocy art. 297 traktatu wersalskiego prawa przymusowej likwidacji przedsiębiorstw niemieckich oraz zwolnienie od pożyczek przymusowych i wszelkich podatków od majątku.

Umowa z 22 III 1921 r. pozostawała w ścisłym związku formalnym z umową z 1 III 1921 r. poprzez fakt, że wszystkie pretensje z „konwencji Klotz – Olszowski” były zabezpieczone dochodem z czynszu dzierżawnego kopalni skarbowych. Rząd polski liczył na uzyskanie współwłasności i wpływu na znaczącą część przemysłu górnośląskiego poprzez odkupienie części udziałów od grupy francuskiej, która dzięki poparciu swego rządu i rozległym stosunkom politycznym będzie miała możliwość nabycia tych udziałów po nieproporcjonalnie niskiej cenie⁷⁵.

Program „partycypacji prywatnych” okazał się „niewypałem”, bowiem przedstawiciel grupy francuskiej w zamierzonym konsorcjum, pułkownik Weyl, zdołał uzyskać partycypację jedynie w jednym przedsiębiorstwie górnośląskim – Zakładach Hohenlohego. Na mocy umowy z 1 III 1922 r. nabył akcje o łącznej nominalnej wartości 15 mln marek niemieckich, przy kapitale akcyjnym spółki wynoszącym 115 mln marek niemieckich⁷⁶. Do takiego rozwoju sprawy przyczyniła się głównie decyzja Rady Ambasadorów z 20 X 1921 r., przyjęta przez Radę Ministrów RP 22 X 1921 r.⁷⁷, odraczająca na lat 15 prawo rządu polskiego do likwidacji przedsiębiorstw niemieckich na Górnym Śląsku, która spowodowała opór Niemców wobec układów i sprzedaży, w nadziei, że likwidacja odroczone nie będzie już nigdy

73 Tamże.

74 *Misja profesora...*, dok. nr 37, s. 120.

75 *Misja profesora...*, dok. nr 24, s. 79–84; Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 256–257; *Misja profesora...*, dok. nr 37, s. 119–120. O układzie z 22 III 1921 r. por. F. Ryszka, *Kulisy decyzji...*, s. 148–151; J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 457–458.

76 1924 wrzesień 8, Warszawa – Ze sprawozdania A. Olszewskiego nr 2 z pobytu na Górnym Śląsku w dniach 31 sierpnia i 1 września 1924 r., [w:] *Misja profesora...*, aneks, dok. nr 4, s. 193–194; *Misja profesora...*, dok. nr 37, s. 120; F. Ryszka, *Kulisy decyzji...*, s. 159; J. Jaros, *Historia górnictwa węglowego w Zagłębiu Górnośląskim w latach 1914–1945*, Katowice – Kraków 1969, s. 188.

77 Tekst zob. DZURP 1922, nr 44, poz. 369; 1921 październik 20, Paryż – Decyzja Konferencji Ambasadorów w sprawie Górnego Śląska, [w:] *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. 1: 1917–1926, red. S. Sierpowski, Poznań 1989, dok. nr 56, s. 229–236.

wykonana⁷⁸. Co gorsza grupa francuska w Zakładach Hohenlohego związała się z udziałowcami niemieckimi, a nie z polskimi w zgodzie z umową z 22 III 1921 r., otrzymując za reprezentowanie interesów niemieckich bardzo wysokie wynagrodzenia⁷⁹.

Plebiscyt na Górnym Śląsku odbył się 20 III 1921 r. Za pozostaniem terenu plebiscytowego w granicach Rzeszy opowiedziało się około 59,6% głosujących, a za przyłączeniem do Polski – około 40,4%. Do takiego wyniku plebiscytu w dużym stopniu przyczynił się udział w nim emigrantów sprowadzonych z zachodnich prowincji Rzeszy; ponadto przeprowadzenie głosowania w silnie zgermanizowanych zachodnich powiatach obszaru plebiscytowego, do których uprzednio Polska nie wносиła żadnych pretensji⁸⁰. Można spostrzec, że „[...] rozkład głosów na Górnym Śląsku pozwalał na daleko idącą dowolność w propozycjach ostatecznego podziału tej ziemi. Głosujący Polacy skupieni byli we wschodniej części obszaru plebiscytowego aż pod Opolem, Kędzierzynom i Raciborzem na linii Odry. Na tym obszarze pozostawał jednak cały tzw. trójkąt przemysłowy, którego wierzchołki stanowiły miasta: Gliwice – Bytom – Mysłowice [...]”⁸¹. W zespole miast obszaru przemysłowego, w skład którego wchodziły między innymi Katowice i Królewska Huta, globalnie większość stanowiła ludność niemiecka⁸². W całej strefie „trójkąta przemysłowego”, gdzie przeważały nieznacznie głosy Niemców, „[...] znajdowało się prawie 100% górnośląskiego przemysłu, o który od czasu Konferencji Pokojowej toczył się zacięty spór”⁸³.

Na forum parlamentarnej Komisji dla Spraw Zagranicznych 16 IV 1921 r. premier francuski Briand postulował przyłączenie do Polski całego wschodniego obszaru Górnego Śląska wraz z „trójkątem przemysłowym”. Propozycja Brianda spotkała się z poparciem większości francuskich partii politycznych i społeczeństwa⁸⁴. Było to poparcie bardzo ważne wobec reprezentowania przez Brianda w pierwszym półroczu 1921 r. bardzo trudnej do praktycznej realizacji generalnej linii politycznej, polegającej na jednoczesnym trzymaniu się postanowień traktatu wersalskiego i zasady solidarności francusko-angielskiej⁸⁵.

78 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zespół Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu [1917] 1919–1945 (dalej: AP), jedn. 134, k. 134–136, list posta RP w Berlinie J. Madeyskiego do polskiego ministra spraw zagranicznych K. Skirmunta z 13 XII 1921 r.; *Misja profesora...*, dok. nr 34, s. 108, 114. Przyjęcie tej decyzji przez rząd polski było jednym z warunków realizacji październikowego postanowienia Rady Ligi Narodów i Konferencji Ambasadorów z 1921 r. o podziale terenu plebiscytowego Górnego Śląska, J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 45–46.

79 *Misja profesora...*, aneks, dok. nr 4, s. 192–203; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Anonimowi władcy. Z dziejów kapitału obcego w Polsce (1918–1939)*, Warszawa 1968, s. 65–68; J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki...*, s. 192–194; F. Ryszka, *Kulisy decyzji...*, s. 158–162.

80 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 36; B. Malec-Masnyk, *Plebiscyt na Górnym Śląsku (geneza i charakter)*, Opole 1989, s. 160–162.

81 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 36–37.

82 Tamże, s. 37; J. Przewłocki, *Międzysojusznicza Komisja...*, s. 95.

83 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 37. Oficjalne wyniki plebiscytu górnośląskiego, ogłoszone 24 IV 1921 r. przez Międzysojuszniczną Komisję Rządzącą i Plebiscytową dla Górnego Śląska zob. „Gazeta Urzędowa Górnego Śląska” 1921, nr 21, [w:] *EPS*, aneks 1, s. 677–705.

84 J. Przewłocki, *Stosunek Francji do problemu państwowej przynależności Górnego Śląska w latach 1918–1921*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1971, t. 11, s. 121–122.

85 Zob. J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 497–498; H. Buthak, *Polska – Francja. Z dziejów sojuszu 1922–1939*, cz. 1: 1922–1932, Warszawa 1993, s. 17; J. Przewłocki, *Stosunek Francji...*, s. 121.

Postulat Brianda co do przyłączenia do Polski całego „trójkąta przemysłowego” poparty również francuskie koła gospodarcze o silnych wpływach na rząd⁸⁶. Było to zapewne wynikiem nie tylko układu z 1 III 1921 r., ale przede wszystkim układu o „partycypacje prywatne” z 22 III 1921 r.

Po plebiscycie Wielka Brytania konsekwentnie proponowała dokonanie takiego podziału Górnego Śląska, by „trójkąt przemysłowy” pozostał w całości w granicach Niemiec. Wobec nieustalenia kompromisowego rozwiązania przewodniczący Międzysojusznicy Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku, generał Le Rond, 30 IV 1921 r. przestał na forum Rady Najwyższej dwa projekty podziału obszaru plebiscytowego: angielsko-włoski i francuski, całkowicie ze sobą sprzeczne. Argumentem, który ostatecznie przeważał, szalała na rzecz korzystnego dla Polski podziału terenu plebiscytowego, było III powstanie śląskie, rozpoczęte w nocy z 2 na 3 maja 1921 r. Jego dyktatorem ogłosił się Wojciech Korfanty⁸⁷. Istotnym elementem warunkującym decyzję Korfantego o wybuchu zbrojnego powstania było stanowisko generała Le Ronda i życzliwych dla Polaków Francuzów, stanowiących przeważającą część zarówno urzędników Międzysojusznicy Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku, jak i jej sił zbrojnych⁸⁸. „Tak więc jen. Le Rond, który na wezwanie Rady Najwyższej opuścił Paryż 5 bm. udając się do Opola celem opanowania wypadków, dał wyraźnie do zrozumienia na odjeźdźnym, w poufnej rozmowie p. Romerowi⁸⁹, że powstrzymując się od oceny genezy rozruchów i ich przebiegu, przyznać musi, iż pod warunkiem ich śpiesznego opanowania, stanowić one będą poważny argument przemawiający za nami wobec tych, którzy okazują skłonność do zbyt jednostronnego związywania solucji⁹⁰ górnośląskiej z momentem ekonomicznym, pomijając lub niedoceniając najważniejszego zgodnie z traktatem wersalskim, momentu woli ludności”⁹¹. Francuski rząd opowiadał się za możliwie jak najszybszym opanowaniem rewolty i nie obwinianiem Polaków o wywołanie powstania⁹². Paryska prasa przeważnie broniła racji powstańców: «[Polacy] powstałi. Źle zrobili! Ale któż z uczciwych ludzi ośmieliłby się ich ukarać (...). Z powodu jawnej niesprawiedliwości nerwy Polaków wzięty górę»; «Oczywistym jest fakt, iż nie do końca przemyślana akcja Korfantego nie jest niczym chlubnym, niemniej nie można o niej powiedzieć, że jest bezpodstawna»⁹³.

86 J. Przewłocki, *Stosunek Francji...*, s. 122.

87 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 37; J. Przewłocki, *Stosunek Francji...*, s. 123; E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach i plebiscycie, Katowice 1977*, s. 70–71; M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Wrocław 1975, s. 224–225. Zob. J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 37–43.

88 *Wojciecha Korfantego „Marzenia i zdarzenia”*, red. W. Zieliński, Katowice 1984, s. 29–30; J. Przewłocki, *Insurgenci i politycy*, Katowice 1982, s. 31–32.

89 Tadeusz Romer (1894–1978) – wówczas sekretarz Poselstwa Polskiego w Paryżu, E. Romer, *Pamiętnik paryski (1918–1919)*, Wrocław 1989, s. 150.

90 Łac. solutio – rozwiązanie.

91 AAN, AP 134, k. 24–25, raport posta RP w Paryżu M. Zamoyskiego w sprawie powstania górnośląskiego do premiera Polski W. Witosa z 8 V 1921 r.

92 R. Porte, *Francja a Górny Śląsk w latach 1920–1922*, [w:] *W obcym kraju...Wojska sprzymierzone na Górnym Śląsku 1920–1922*, red. S. Rosenbaum, Katowice 2011, s. 44.

93 Tamże, s. 42.

Wiążące decyzje aliantów w sprawie podziału Górnego Śląska miały zapaść dopiero po równoczesnym i obustronnym wycofaniu wojsk niemieckich i polskich z całego górnośląskiego obszaru plebiscytowego. Obustronna ewakuacja sił zbrojnych odbyła się w dniach 28 VI 1921 – 5 VII 1921 na mocy porozumień zawartych z Międzysojuszniczą Komisją Rządzącą i Plebiscytową na Górnym Śląsku – 24 VI 1921 r. przez polskich powstańców, 25 VI 1921 r. przez wojska niemieckie⁹⁴.

W czerwcu 1921 r. francuskie koła przemysłowe, a zwłaszcza CKFKWK, „[...] widząc jak bardzo rządowi polskiemu zależy na zaangażowaniu się Francji na Górnym Śląsku, starały się wyrzucić presję na władze polskie, aby traktowały interesy przemysłu francuskiego w Polsce w sposób uprzywilejowany. Na czynienie takiego iunctim skarżył się profesor Benis. Tymczasem rokowania w sprawie umów: handlowej, bilateralnej i naftowej, które miały usatysfakcjonować kapitalistów francuskich przeciągały się”⁹⁵. W lipcu 1921 r. CKFKWK wyraził pragnienie wznowienia pertraktacji w celu sfinalizowania kontraktu dzierżawy górnośląskich kopalń skarbowych i ustalenia statutu towarzystwa dzierżawnego. W odpowiedzi minister przemysłu i handlu Stefan Przanowski i minister skarbu Jan Kanty Steczkowski złożyli wniosek na posiedzenie Rady Ministrów w sprawie wykonania francusko-polskiego programu gospodarczego na Górnym Śląsku. Wniosek ten został przyjęty przez Radę Ministrów na jej posiedzeniu z 6 VII 1921 r. Dotyczył on układu z 1 III 1921 r., układu z 22 III 1921 r. oraz uzgodnionego 8 IV 1921 r., do 6 VII 1921 r. jeszcze nie podpisanego, projektu układu o polsko-francuskim Banku Górnośląskim⁹⁶.

Dnia 28 VII 1921 r. w Paryżu rozpoczęła działalność angielsko-francusko-włoska Komisja Rzecznawców, której zadaniem było wypracowanie dla Rady Najwyższej rozwiązania kwestii podziału Górnego Śląska. Francję w Komisji reprezentowali: zastępca dyrektora Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ Jules Laroche, sekretarz Konferencji Ambasadorów René Massigli, radca prawny francuskiego MSZ Henri Fromageot oraz inżynier Perret du Cray; Wielką Brytanię – radca prawny Foreign Office sir Cecil Hurst, kierownik wydziału Europy Centralnej w Foreign Office Charles Tufton, urzędnik wydziału Europy Centralnej w Foreign Office Waterlow i członek misji brytyjskiej na Górnym Śląsku major Clark; Włochy – minister pełnomocny, radca w ambasadzie paryskiej Garbasso, radca prawny Pilotti i ekspert techniczny Torre Franca. W dniu 9 VIII 1921 r. Rada Najwyższa poszerzyła skład Komisji Rzecznawców o wysokich komisarzy alianckich w Opolu (komisarzy Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na Górnym Śląsku): generała Le Ronda, Brytyjczyka sir Harolda Stuarta, Włocha generała Alberta de Marinisa Stendar da di Ricigliana, oraz uchwaliła, by Komisja Rzecznawców przeanalizowała możliwość podzielenia „trójkąta przemysłowego”, w którym gminy miejskie posiadały większość niemiecką, a gminy podmiejskie i wiejskie większość polską. Komisja Rzecznawców w poszerzonym składzie wypracowała raport, w którym podzieliła „trójkąt przemysłowy” na 18 samodzielnych jednostek gospodarczych, z których żadnej nie powinna przecinać przyszła

94 W. Ryżewski, *Trzecie powstanie śląskie 1921. Geneza i przebieg działań bojowych*, Warszawa 1977, s. 391–395, 418–420.

95 J. Kukułka, *Francja a Polska...*, s. 458.

96 Zob. 1921 kwiecień 8 – Projekt układu o Bank Górnośląski (w jęz. franc.), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 25, s. 84–88.

granica. Raport nic nie mówił o przebiegu granicy, bowiem jej wytyczenie, jako posiadające charakter polityczny, należało do kompetencji Rady Najwyższej⁹⁷.

„Rozpatrywanie przez komisję – stosownie do polecenia Rady Najwyższej – możliwości podziału «trójkąta przemysłowego» stanowiło poważne ustępstwo Francji na rzecz Wielkiej Brytanii, gdyż wyrzekła się ona w ten sposób swej teorii o łączności obszaru przemysłowego z obszarem górniczym okręgów Pszczyny i Rybnika (o większości polskiej) i godziła się z góry na rozpatrywanie wyników plebiscytowych w relacji dla Polski niekorzystnej, gdyż uwzględniającej tylko obszar, w którym Niemcy mieli większość głosów. Ustępstwo to zostało jednak częściowo odrobione przez dyplomację francuską w czasie obrad Komisji Rzeczników, złożonej z jej dawnych członków i z wysokich komisarzy, gdyż prawdopodobnie delegatom francuskim należało zawdzięczać fakt rozczłonkowania «trójkąta przemysłowego» w taki sposób, że z ogólnej liczby 18 samodzielnych jednostek gospodarczych aż 11 wykazywało większość polską, a tylko 7 – większość niemiecką⁹⁸. Prawdopodobieństwo, że delegatom francuskim należało zawdzięczać takie rozczłonkowanie „trójkąta przemysłowego” znacznie wzrosło, gdy uświadomimy sobie, że Laroche był z ramienia rządu francuskiego głównym negocjatorem tajnych umów francusko-polskich z 1 i 22 III 1921 r., a Le Rond był zorientowany na bieżąco w przebiegu tych negocjacji⁹⁹.

We wspomnianym podziale „trójkąta przemysłowego” na 18 samodzielnych jednostek gospodarczych zwracają uwagę 4 jednostki:

Wybrane samodzielne jednostki gospodarcze „trójkąta przemysłowego”

Samodzielne jednostki gospodarcze	Liczba głosów oddanych		Większość	
	za Niemcami	za Polską	niemiecka	polska
B Zabrze	42 304	39 456	2 848	
C Bielszowice	4 682	8 627		3 495
G Królewska Huta	33 569	12 044	21 525	
G bis Chorzów	3 242	2 980	262	

97 1921 sierpień 9, Paryż. – Sprawa Górnego Śląska podczas obrad Rady Najwyższej [fragmenty], [w:] M. Masnyk, *Granica polsko-niemiecka na Górnym Śląsku w polityce Polski i mocarstw zachodnioeuropejskich w 1921 roku*, Opole 2005, dok. nr 135, s. 240–242; 1921 sierpień 10, Paryż. – Sprawa podziału Górnego Śląska podczas obrad Komisji Ekspertów, [w:] M. Masnyk, *Granica polsko-niemiecka...*, dok. nr 136, s. 242–245; 1921 sierpień 11, Paryż. – Sprawa podziału Górnego Śląska podczas obrad Komisji Ekspertów, [w:] M. Masnyk, *Granica polsko-niemiecka...*, dok. nr 137, s. 245–248; 1921 sierpień 12, Paryż. – Sprawa Górnego Śląska podczas obrad Rady Najwyższej, [w:] M. Masnyk, *Granica polsko-niemiecka...*, dok. nr 138, s. 248–253; K. Smogorzewski, *Le plébiscite et le partage de la Haute-Silésie*, [w:] *La Silésie Polonoise*, red. K. Smogorzewski, Paris 1932, s. 371, 380, 384–386; H. Korczyk, *Sprawa górnośląska w polityce mocarstw sprzymierzonych w drugiej połowie 1921 roku (VII 1921 – X 1921)*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1963, t. 5, s. 431, 440–443, 447–448; E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach...*, s. 75–76.

98 H. Korczyk, *Sprawa górnośląska...*, s. 448.

99 AMAE, CPC 213, k. 50–52, Participation française aux affaires de Haute-Silésie. Nota Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ z 15 II 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 79, telegram H. Le Ronda do francuskiego MSZ z 6 III 1921 r.

źródło: K. Smogorzewski, *Le plébiscite et le partage de la Haute-Silésie*, [w:] *La Silésie Polonaise*, red. K. Smogorzewski, Paris 1932, s. 386; H. Korczyk, *Sprawa górnośląska w polityce mocarstw sprzymierzonych w drugiej połowie 1921 roku (VII 1921 – X 1921)*, „*Studia i Materiały z Dziejów Śląska*” 1963, t. 5, s. 449.

Bielszowice w powiecie zabrzańskim zostały wyodrębnione jako mała samodzielna jednostka gospodarcza, niezależna od Zabrza i zamieszkała przez większość polską. Podobnie graniczący z Królewską Hutą Chorzów został wydzielony jako nieduża niezależna jednostka gospodarcza i o nieznacznej większości niemieckiej¹⁰⁰. Właśnie w jednostkach Bielszowice i Chorzów znajdowały się kopalnie skarbowe objęte tajną umową francusko-polską z 1 III 1921 r. Pole kopalni „König” („Król”) znajdowało się zarówno pod miastem Królewska Huta, jak i pod gminami Łągiewniki, Chorzów, Bytków, Świętochłowice i Nowe Hajduki. Całe zapotrzebowanie tej kopalni na energię elektryczną pokrywały zakłady elektrowni górnośląskiej w Chorzowie. Podobnie zakłady te zaspokajały zdecydowaną większość zapotrzebowania na energię elektryczną kopalni Bielszowice¹⁰¹. Wydaje się mało prawdopodobne by o wyodrębnieniu jednostek Chorzów i Bielszowice decydowały tylko względy gospodarcze, nie pozostające w jakimkolwiek związku z umową z 1 III 1921 r. Uchwałą z 12 VIII 1921 r. Rada Najwyższa odesłała problem granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku na forum Ligi Narodów¹⁰².

Mimo niecierpliwości francuskich przemysłowców, zwłaszcza prezesa CKFKWK Henriego de Peyerimhoffa, rząd francuski nie chciał dokonać doprecyzowania umowy z 1 III 1921 r. przed uregulowaniem przez Ligę Narodów problemu podziatu Górnego Śląska, by w rokowaniach dotyczących tego podziatu nie ostabiał propolskiego stanowiska negocjatorów francuskich, dając przeciwnikom do ręki argument, że tą postawę dyktują interesy ekonomiczne Francji¹⁰³. Szczegóły umowy zostały ustalone dopiero we francusko-polskiej konwencji z 16 XI 1921 r., po zaakceptowaniu i przekazaniu do realizacji przez Konferencję Ambasadorów 20 X 1921 r. decyzji Rady Ligi Narodów z 12 X 1921 r. o podziale Górnego Śląska¹⁰⁴. W konwencji z 16 XI 1921 r. obydwie rządy między innymi zatwierdzały wzór kon-

100 Wśród 7 jednostek o większości niemieckiej jest to większość najmniejsza i radykalnie odbiegająca od pozostałych zob. H. Korczyk, *Sprawa górnośląska...*, s. 449.

101 *Misja profesora...*, dok. nr 7, s. 51; *Polskie Kopalnie Skarbowe na Górnym Śląsku Spółka Dzierżawna*, „*Przemysł i Handel Górnośląski*” 1923, nr 4, (artykuł niepaginowany). Por. *Misja profesora...*, dok. nr 37, s. 120–121; J. Jaros, *Historia kopalni „Król” w Chorzowie (1791–1945)*, Katowice 1962, s. 67, 129; J. Jaros, *Słownik historyczny kopalń węgla na ziemiach polskich*, Katowice 1984, s. 29, 67; *Królewska Huta*, [w:] *Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927*, red. H. Cepnik, Lwów – Katowice 1927, s. 121; *Górnośląskie Zakłady Elektryczne Sp. Akc. w Chorzowie (Oberschlesisches Kraftwerk Spółka Akcyjna)*, [w:] *Dzieje pracy...*, s. 162.

102 M. Masnyk, *Granica polsko-niemiecka...*, dok. nr 138, s. 248–253; K. Smogorzewski, *Le plébiscite et le partage...*, s. 388–390; H. Korczyk, *Sprawa górnośląska...*, s. 454; E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach...*, s. 76.

103 AMAE, CPC 213, k. 160, list premiera i ministra spraw zagranicznych Francji A. Brianda do francuskiego ministra finansów P. Doumera z 20 IX 1921 r.; AMAE, CPC 213, k. 178, nota dla szefa Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych francuskiego MSZ E. Perettiego de la Rocci z 10 XI 1921 r.; G. Soutou, *La politique économique...*, s. 103.

104 Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 253, 255; J. Przewoćki, *Stosunek mocarstw...*, s. 41. Decyzja Rady Ligi Narodów była opisem słownym i graficznym odzwierciedleniem granicy, czyli delimitacją. Demarkacją natomiast, czyli wytyczeniem linii granicznej w terenie, uwzględniającym siatkę katastralną w poszczególnych miejscowościach, zajęła się odrębna Komisja Graniczna. W jej skład wchodził przedstawiciel Anglii, Francji, Włoch i Japonii. Dnia 1 VI 1922 r. Komisja wytyczyła prowizoryczną linię demarkacyjną, na podstawie której Polska i Niemcy objęły przyznane im terytoria. Zgodnie z przebiegiem tej

traktu dzierżawnego kopalń skarbowych na polskim Górnym Śląsku¹⁰⁵. Kontrakt dzierżawy kopalń skarbowych na Górnym Śląsku został zawarty 8 IX 1922 r. pomiędzy rządem polskim a „Skarbofermem”, czyli francusko-polską spółką dzierżawną¹⁰⁶.

Urzędnikiem Dyrekcji Górniczej (Direction des Mines) w Ministerstwie Robót Publicznych (Ministère des Travaux Publics) oddelegowanym przez ministerstwo do zajmowania się problematyką kopalń skarbowych Górnego Śląska był Jules Gaston Simon¹⁰⁷. W sprawie górnośląskich kopalń skarbowych współdziałał z CKFKWK oraz zastępcą dyrektora Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych w Centrali MSZ w Paryżu Julesem Laroche'em. Uzgadniał treść konwencji z 16 XI 1921 r., która precyzowała warunki wejścia w życie układu z 1 III 1921 r. Laroche i Simon byli zgodni co do potrzeby uniknięcia przerwy w eksploatacji kopalń, aby jak najszybciej zaczęły one przynosić zyski polsko-francuskiej spółce. Po październikowym postanowieniu Rady Ligi Narodów i Konferencji Ambasadorów z 1921 r. o podziale terytorium plebiscytowego Górnego Śląska, Laroche podkreślał, że należy poczekać jeszcze kilka dni z podpisaniem polsko-francuskiej konwencji dotyczącej eksploatacji górnośląskich kopalń skarbowych, aby dać czas rządowi polskiemu i niemieckiemu na zaaprobowanie decyzji Rady Ligi Narodów, ale w każdym razie konwencja byłaby podpisana przed wyjazdem premiera i zarazem ministra spraw zagranicznych Francji Aristide'a Brianda do Waszyngtonu¹⁰⁸.

Tymczasem w Berlinie, na znak protestu wobec decyzji Ligi Narodów, rzekomo niesprawiedliwej i krzywdzącej Rzeszę, podał się do dymisji rząd kanclerza Karla Josepha Wirtha; w Warszawie natomiast wskazywano, iż po stronie niemieckiej pozostało 540 000 Polaków. Po stronie polskiej znalazła się przeważająca część potencjału przemysłowego Górnego Śląska, co było spełnieniem założeń polityki francuskiej – wzmocnienia Polski, wschodniego sojusznika Francji i niedopuszczenia do wzmożenia siły Niemiec w stopniu mogącym

---

linii szyby kopalni węgla koksującego „Delbrück” (obecnie kopalnia „Makoszowy” w Zabrze) i niemal cała koksownia pozostawały po stronie niemieckiej, a ponad $\frac{3}{4}$ pola górniczego wspomnianej kopalni znalazło się po stronie polskiej. Pozbawiało to kopalnię perspektyw rozwoju, podczas gdy w Polsce odczuwano dotkliwy brak koksu. Kwestia kopalni „Delbrück” przybrała charakter długotrwałego sporu prestiżowego, bardzo silnie angażującego rządy oraz społeczeństwa Polski i Niemiec. Jego ostatnim akordem było wytypowanie przez Radę Ligi Narodów odpowiedniego rzeczoznawcy, którym został profesor Akademii Górniczej w Madrycie, Pablo Fabrega. W swym orzeczeniu, które Komisja Graniczna otrzymała 6 VI 1923 r., rozstrzygnął on ostatecznie omawiany spór z korzyścią dla Niemiec. Szyby kopalni „Delbrück” pozostały po stronie niemieckiej. Długotrwałe pertraktacje w sprawie demarkacji granicy doprowadziły do częściowego skorygowania lub unormowania początkowego stanu rzeczy, kiedy to linia graniczna przecinała substancję materialną ponad 120 kopalń i szybów oraz 55 pól węglowych i 43 pól górniczych kopalń rud cynku i ołowiu. Z 67 kopalń węgla kamiennego, Polska uzyskała aż 53 (w tym 47 czynnych), Niemcy zaś 14 (w tym 10 czynnych). E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach...*, s. 88–89, 149–150, 153, 156; K. Heffner, W. Lesiuk, *Ekonomiczne i społeczne skutki podziału Górnego Śląska w 1922 roku*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, red. A. Brożek, T. Kulak, Wrocław 1996, s. 142–143; I. Janosz, *Kopalnia Węgla Kamiennego „Knurow” w Knurowie w latach 1903–1945*, Knurow 1994, s. 381, 712.

105 1921 listopad 16 – Konwencja francusko-polska w sprawie kopalń skarbowych na Górnym Śląsku (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 30, s. 95.

106 1922 wrzesień 8, Warszawa – Kontrakt dzierżawy kopalń skarbowych na Górnym Śląsku zawarty pomiędzy rządem polskim a „Skarbofermem” (w języku francuskim), [w:] *Misja profesora...*, dok. nr 43, s. 136–152.

107 „Annales des Mines. Partie Administrative” 1928, z. 1, s. 95; „Annales des Mines. Partie Administrative” 1937, z. 1, s. 7, 70, 87, 102.

108 AMAE, CPC 213, k. 161, nota poddyrekcji Europa (w Dyrekcji Spraw Politycznych i Handlowych) dla sekretarza generalnego francuskiego MSZ P. Berthelota z 21 X 1921 r.

zagrozić bezpieczeństwu Francji. Sytuacja narodowa i polityczna znacznej liczby Polaków pozostających po stronie niemieckiej nie była jednak do pozazdroszczenia. Ostentacyjna dyplomacja niemieckiego rządu i ostre wypowiedzi na forum Reichstagu kierowane pod adresem Francji i Polski zapowiadały, że Niemcy być może nigdy dobrowolnie nie zgodzą się na wprowadzone zmiany granic¹⁰⁹.

Polsko-francuska konwencja dotycząca kopalń skarbowych na Górnym Śląsku podpisana została dopiero 16 XI 1921 r., ze strony polskiej przez pełnomocnika rządu prof. Artura Benisa, a ze strony francuskiej przez Louisa Bonnevaya, pełniącego obowiązki ministra spraw zagranicznych od 28 X 1921 r. do 2 XII 1921 r., gdy Briand bawił na konferencji waszyngtońskiej¹¹⁰. Nie zrealizowane dążenie do podpisania konwencji przed wyjazdem Brianda do Waszyngtonu wynikało z tego, że stosownie do niej wszystkie świadczenia spółki dzierżawnej na rzecz skarbu państwa polskiego, wynikające z kontraktu dzierżawy, miały być przeznaczane na spłacanie długu państwowego Polski na rzecz skarbu francuskiego, który z kolei przeznaczał je na spłatę części ogromnego długu, zaciągniętego w czasie wojny przez Francję w Stanach Zjednoczonych¹¹¹.

Podsumowując: gospodarczy potencjał górnośląskiego przemysłu węglowego i fakt spłaty przez Niemcy reparacji zarówno w gotówce, jak i w naturze m.in. w węglu, sprawiły, że tajne negocjacje międzynarodowe wiążące się z tymi zagadnieniami, omówione w niniejszym artykule, w znacznym stopniu przyczyniły się do kształtu decyzji Rady Ligi Narodów z 12 X 1921 r. o podziale obszaru plebiscytowego Górnego Śląska.

Summary

Zenon Szmidtko, The Importance of Coal Mining Industry for the Division of Plebiscite Area in Upper Silesia

One of the most important goals of French foreign policy in 1920–22 was achieving the highest possible level of control over German industry. Various French political milieus perceived essential meaning of such task discordantly: either as ensuring French military security or as obliging Germany to pay war reparations or as facilitating economic activity to various French industrial groups. The control over Ruhr's industry, especially in terms of coal, which fuelled the steelworks of Lorraine district, seemed of key importance. The control over Upper Silesian industry was understood only as means of influencing the Germans

109 J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw...*, s. 41–42.

110 Protokół tajnego posiedzenia..., [w:] *Kapitały obce...*, s. 253; *Dyplomaci II RP...*, s. 109. Międzynarodowa konferencja waszyngtońska z udziałem Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii (i dominiów reprezentowanych przez samodzielne delegacje), Chin, Japonii, Francji, Włoch, Belgii, Holandii i Portugalii, której obrady trwały od 12 XI 1921 r. do 6 II 1922 r., była dopełnieniem paryskiej konferencji pokojowej 1919–1920 i tworzyła wraz z traktatem wersalskim tzw. system wersalsko-waszyngtoński, zmniejszający, z korzyścią dla Stanów Zjednoczonych Ameryki, sukces Wielkiej Brytanii i Francji odzwierciedlony w traktatach pokojowych kończących I wojnę światową. Konferencja była poświęcona ograniczeniu zbrojeń oraz problemom Pacyfiku i Dalekiego Wschodu, H. Batowski, *Między dwiema...*, s. 85–86; *LHP*, s. 459–460.

111 Zob. J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki...*, s. 90; F. Ryszka, *Kuliszy decyzji...*, s. 155–156.

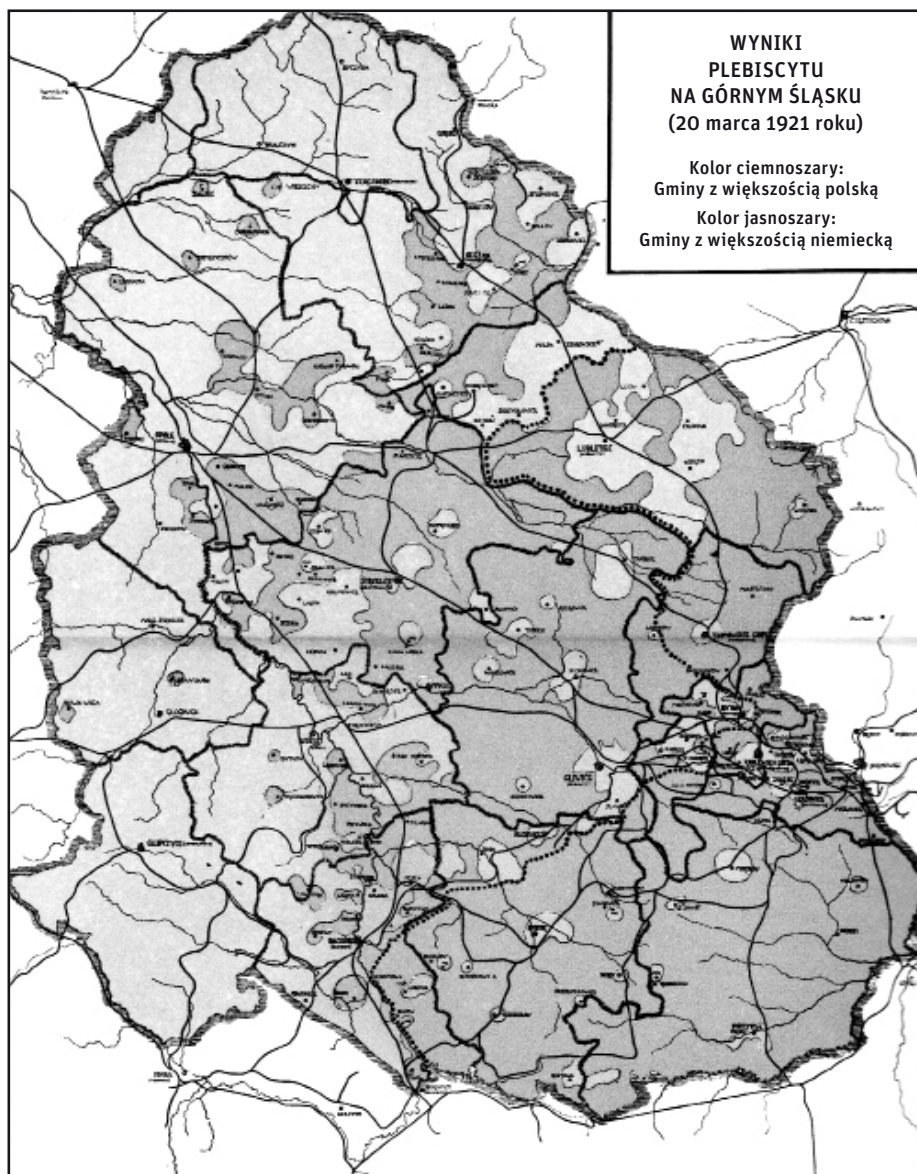
or a bartering chip to strengthen the French position in Ruhr. France had an intention to exercise control using “private participation”, i.e. take global control over German private enterprises regardless of national affiliation of Upper Silesia. Striving for control over Prussian treasury mines was of secondary importance for France due to their much lower potential. Because of the capacity of Upper Silesian coal industry and the fact that Germany paid their reparations both in cash and in resources (incl. coal), the secret negotiations concerned with these matters, of which the article presents a detailed account, to a large extent shaped the final decision of the Council of the League of Nations of 12 December 1921 on the division of the plebiscite area in Upper Silesia.

Zusammenfassung

Zenon Szmidtke, Die Bedeutung der Kohlenindustrie für die Teilung des Abstimmungsgebiets Oberschlesiens

Eines der wichtigsten Ziele der französischen Außenpolitik in den Jahren 1920–1922 war es, eine möglichst große Kontrolle über die deutsche Industrie zu erlangen. Das Hauptziel dieser Kontrolle wurde von den verschiedenen politischen Kreisen Frankreichs unterschiedlich wahrgenommen: entweder als Gewährung einer militärischen Sicherheit an Frankreich oder durch das Bestreben Deutschland zur Zahlung von Kriegsentschädigungen zu zwingen oder auch als Umsetzung wirtschaftlicher Interessen der einzelnen französischen Industriegruppen. Die Kontrolle über die Industrie im Ruhrgebiet, insbesondere über die Kohlenindustrie, dank welcher die Hüttenwerke Lothringens betrieben werden konnten, war für Frankreich von besonderer Bedeutung. Die Kontrolle über die oberschlesische Industrie stellte in den französischen Plänen lediglich ein Instrument zur Ausübung des wirtschaftlich-politischen Drucks oder eine Wechsellinstrument für die Einflüsse im Ruhrgebiet dar. Frankreich wollte die oberschlesische Kohlenindustrie vor allem durch die „private Teilhabe“ kontrollieren, d.h. es wollte eine globale Kontrolle über die deutschen Privatunternehmen ausüben, unabhängig von der staatlichen Zugehörigkeit Oberschlesiens. Das Streben nach der Kontrolle über die preußische staatliche Kohlenindustrie war für Frankreich wegen seines wesentlich geringeren Potentials von zweitrangiger Bedeutung. Das wirtschaftliche Potenzial der oberschlesischen Kohlenindustrie sowie die Tatsache, dass Deutschland seine Kriegsentschädigungen sowohl in Bargeld als auch in Naturalien, u.a. in Kohle, zahlte, haben dazu geführt, dass diesbezügliche geheime internationale Verhandlungen, die in diesem Artikel ausführlich behandelt sind, sich erheblich auf die Form der Entscheidung des Völkerbundsrates vom 12.10.1921 über die Teilung des Abstimmungsgebiets Oberschlesiens ausgewirkt hatten.

Linia zaznaczona punktami wskazuje granicę ustaloną 12 X 1921 r. przez Radę Ligi Narodów
Repr. z: K. Smogorzewski, *Le plébiscite et le partage de la Haute-Silésie*, [w:] *La Silésie Polonaise*,
red. K. Smogorzewski, Paris 1932, s. 294.